

Székelly Tamás

A KIEGYEZÉS MINT BIZTONSÁGI JÁTSZMA

A dualizmus kora biztonságtörténeti perspektívából*

1867 fontos fordulópontra nemcsak a rendszerváltozásokban bővelkedő modern kori magyar történelemben, hanem a magyar államiság ezeréves történetében is. A kiegyezést követő korszakban az ország polgárai saját bőrükön érezhették a politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok gyökeres megváltozását egy-két nemzedék életén belül. Az új parlamentáris kormányzati rendszer, a liberális és nacionalista közgondolkodás, az életre kelő tőkés gazdasági modell, ha nagyon eltérő mértékben és ütemezésben is, de az ország szinte minden szegletében éreztették hatásukat, és egy új, modern polgári korszak kialakulását vetítették előre. A korabeli magyar társadalom azonban, különösen a korszak elején, még erősen rurális, poszt-rendies vonásokat mutatott, így a nagyszabású és csak részben tudatosan végrehajtott társadalmi kísérlet – amit közkeletű néven polgári átalakulásnak nevezünk – jelentős kockázatokat rejtett magában, elég, ha csak a társadalom mélyében lappangó nemzetiségi és szociális feszültségekre gondolunk.¹

Mindeddig a biztonság története és történetisége viszonylag kevés figyelmet kapott a magyar történettudományban; annak ellenére is, hogy a téma kutatása iránt a társadalom- és politikatudományokban fokozott érdeklődés mutatkozik, különösen az angolszász, skandináv és német szakirodalomban.² Ennek részben politikai okai vannak, az utóbbi évtizedben ugyanis szinte mindennaposan használt közéleti fogalommá vált a biztonság (lásd pénzügyi válság,

* A tanulmány a Herder-Institut (Marburg, Németország) „Versicherunglichung und Diskurse über Rechte von Minderheiten und Mehrheiten in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert“ című kutatási programja keretében készült, amely a Sonderforschungsbereich/Transregio 138 „Dynamiken der Sicherheit“ A06. számú részprojektje.

¹ A magyarországi polgári átalakulás és a polgári állam létrejötte természetesen nem köthető kizárólag az 1867-es kiegyezéshez. Értelemszerűen a reformkori, az 1848–1849-es, illetve a neoabszolutizmus és provizórium kori előzmények adták azt a fundamentumot, amelyre a kiegyezés rendszere felépült. Ez a tanulmány 1867-et ebben a tágabb értelemben tekinti egyszerre szimbolikus és valóságos állami fordulópontnak a magyar történelemben. Vö. *Gergely András*: Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról. Bp. 1987.; *K. Lengyel Zsolt*: Neoabszolutizmus vagy önkényuralom? Megjegyzések a magyarországi Bach-korszak újabb historiográfiájához. *Aetas* 23. (2008) 3. sz. 237–255.

² A könyvtárnyi szakirodalomból történettudományi szempontból legújabb és leginkább meghatározó: *Eckart Conze*: *Geschichte der Sicherheit: Entwicklung – Themen – Perspektiven*. Göttingen 2017.

majd migrációs és menekültválság, újabban kiberbiztonság, illetve járványhelyzet stb.), amire a tudományszervezők is felfigyeltek. Másfelől ismeretelméleti okok vannak a háttérben, mindenekelőtt a konstruktivizmus egyre dominánsabb szerepe a társadalomtudományokban. Ennek köszönhető elsősorban, hogy a biztonságkutatás (security studies, Sicherheitsforschung) ma már nem korlátozódik kizárólag az államok közötti, erőszakos konfliktusok szűk területére, hanem szociálkonstruktivista megközelítésben a tágabb értelemben vett biztonsági kérdések kialakulásának és megszűnésének összetett folyamatait (securitization-desecuritization, Versicherunglichung-Entsicherheitlichung) vizsgálja. Egyes német történészek szerint mindez messze túlmutat a biztonság kosellecki értelemben vett fogalomtörténetén,³ és egy új kutatási irányzat, a biztonságtörténet (historical security studies, historische Sicherheitsforschung) lehetőségével kecsegtet a történettudományban.⁴

Ez a tanulmány erre az új részdiszciplínára szeretné felhívni a magyar történelem iránt érdeklődők figyelmét azáltal, hogy a biztonságtörténet elméleteivel és módszereivel kísérli meg elemezni a korszakváltó 1867-es évet és az azt követő időszakot. Nagy államjogi és politikai fordulatok, mint amilyen a kiegyezés is volt, szükségszerűen vezetnek el a biztonság kérdésköréhez, hiszen a hagyományos struktúrák megrendülésével járnak együtt. Ezek a rendkívül összetett átalakulási folyamatok az új rendszert létrehozó és működtető vagy éppen azokat elszenvedő szereplőkről és azok biztonságáról, illetve biztonságérzetéről egyaránt árulkodnak. Elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen biztonsági diskurzusok jellemezték a dualista korszakot, és milyen biztonsági koncepciókat vallottak – tudatosan vagy akár öntudatlanul – az egymással együttműködő vagy éppen versengő korabeli elitek. A kiegyezés 150. évfordulójának köszönhetően a közelmúltban számos magas színvonalú tanulmány és könyv jelent meg a korszakkal kapcsolatban, azonban ezek többnyire nélkülözték az explicit biztonságtörténeti perspektívát, ezért az évfordulós munkákhoz is adalékkal szeretnénk szolgálni.⁵

³ Werner Conze: Sicherheit, Schutz. In: Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 5 Pro-Soz. Hrsg. Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck. Stuttgart 1984. 831–862.

⁴ Cornel Zwierlein: Sicherheitsgeschichte. Ein neues Feld der Geschichtswissenschaften. Geschichte und Gesellschaft 38. (2012) 365–386.

⁵ Vö. Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon. Szerk. Csibi Norbert – Schwarzwölde Ádám. Pécs 2018.; Megosztó kompromisszum. Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából. Szerk. Hermann Róbert – Ligeti Dávid. Bp. 2018.; A véreskező kamasztól Ferenc József. I. Ferenc József és a magyarok. Szerk. Fónagy Zoltán. Bp. 2019.; Cieger András: 1867 szimbolikus világa. Tanulmányok a kiegyezés koráról. Bp. 2019.

Mi fán terem a szekuritizáció?

A biztonság „divatba nem régen jött szó, a régi és helyesebb biztosság értelmében” – ez olvasható az 1860-as évek elején megjelent Czuczor–Fogarasi-féle szótárban, amely a ’biztosság’ szavunkat „bátorságos, félelem nélküli állapotként” definiálta.⁶ A századfordulós korszak egyik legnépszerűbb lexikona már úgy fogalmaz, hogy a biztonság nem más, mint „az egyeseknek, a társadalomnak, s az államhatalomnak az az érzése, melyet a jog uralma teremt meg”.⁷ A korszak másik nagy enciklopédiája csak a szó idegen nyelvű változatát ismerteti: a ’securitas’ „a rómaiaknál az állam biztonságának (S. populi Romani) személyesítése”.⁸ Az állambölcsező Bihari Károly 1916-os Eötvös-monográfiájában emellett érvelt, hogy „az egyének jóléte és megelégedése attól a biztonságtól függ, amelyet saját viszonyainak gyors változásai ellen az állami szerkezetben talál”, és mivel a biztonság megléte az élet és az anyagi jólét élvezetének előfeltétele, „a lehető legnagyobb személyes biztonság létesítését az állam egyik fő feladatának kell tekintenünk”.⁹ Maga Eötvös is emellett tört lándzsát legfontosabb művében, hogy a biztonság a társadalom valamennyi rétegének közös érdeke: „Sem azon állítás, hogy a közrend és a közbiztonság fenntartása csak a vagyonosabb osztályoknak fekszik szíven, sem ama másik, hogy a vagyon az egyén gondolkodásmódjának és képességének mércéjéül szolgálhat, nem bizonyítható be akár az elmélet, akár a gyakorlat útján.”¹⁰

Ahogy az idézetekből is kitűnik, már régebbi korokban is reflektáltak a biztonság fogalmára, értelmezése az idők folyamán azonban nem volt egyszerű. A nyelvújítás előtt a magyar szerzők is a latin ’securitas’ szót használták előszeretettel, kiváltképpen, ha politikai vagy államjogi értekezésről volt szó. Ezt fokozatosan felváltották a ’bátorság’, ’biztosság’, ’bizonyosság’ stb. szavaink, majd a 19. század végére uralkodóvá vált az újonnan képzett ’biztonság’ szavunk.¹¹ (1848-ban Pesten még Közbátorsági Választmány néven alakult szervezet a forradalmi rendfenntartás céljából, amelynek maga Petőfi is tagja volt.) Ami közös pontnak látszik, hogy valamennyi szerző az egyénből, azaz egyes emberek biztonságából indult ki, ami leginkább egy sajátos érzelmi állapotként, érzékként vagy érzésként definiálható. Elsőre ellentmondásnak tűnhet, de a biztonság jellemzően

⁶ Czuczor Gergely – Fogarasi János: A Magyar Nyelv Szótára I. Pest 1862. 679–680., 681–682.

⁷ Révai Nagy Lexikona III. Bp. 1911. 374.

⁸ A Pallas Nagy Lexikona XIV. Bp. 1897. 1024.

⁹ Bihari Károly: báró Eötvös József politikája. Bp. 1916. 101–102.

¹⁰ Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. I. kötet. Bp. 1902. 259.

¹¹ A nyelvtudomány mai állása szerint „biztonság” szavunkat 1846-ra datálhatjuk. Vö. Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Szerk. Zaicz Gábor. Bp. 2006. 71.

negatív megközelítésben került meghatározásra, tehát rendszerint az egzisztenciális fenyegetettség, félelemérzet, bizonytalanság, a kilátástalanság és egyéb negatív érzelmek meglétének hiányával magyarázták. Annak ellenére, hogy a biztonság esetén tipikusan az individuum van a kiindulópontban, mégis az állam és a társadalom lesznek a domináns szereplők. Az egyén ugyanis elsősorban tőlük várja biztonságának a szavatolását, és adott esetben ezek válságának tudja be biztonságának vagy biztonságérzetének megrendülését is.

Ez az állam- és hadászatközpontú biztonságfogalom természetesen nem magyar vagy közép-európai sajátosság, hanem általánosan elfogadott nézet volt a modern kor kezdetén az egész nyugati civilizációban.¹² A biztonság tanulmányozásának (mai nevén: security studies, Sicherheitsforschung) első nagy filozófiai iskolájaként a kanti értelemben vett liberális felfogás tekinthető, amely a republikánus kormányzás idealizálásával a jó államok és kormányok mércéjévé azok béketeremtő képességét tette.¹³ Minél törvényesebben és szabályozottabban működnek (együtt) az egyes államok kormányai, annál nagyobb eséllyel kerülhetők el a nemzetközi konfliktusok. Erre az optimista felfogásra mért halálos csapást az első világháború, majd a Népszövetség látványos kudarca a két világháború között, nem beszélve a felemelkedő totalitárius diktatúrákról. Így nem véletlen, hogy az 1930-as évektől új, egymással is versengő realista iskolák bontakoztak ki és váltak uralkodóvá a század második felében. A realisták abban egyetértettek, hogy elvetették a kanti idealizmust és abból indultak ki, hogy a háborús konfliktusok oka az esendő emberi természetben keresendő.¹⁴ Szerintük egyes országokban időnként elkerülhetetlenül olyan emberek kerülnek vezető pozíciókba, akik hatalmukat előbb-utóbb arra használják majd, hogy másokat akár háború árán is uralmuk alá hajtsanak. Ezért a realisták szerint az államoknak ennek szellemében kell megszervezniük saját védelmi képességeiket és megalkotniuk biztonsági stratégiájukat. Ez a felfogás természetesen összhangban volt a második világháborús és a hidegháborús korszakok általános életérzésével, de elvesztette kizárólagos szerepét, amikor a bipoláris világrendet unipoláris, majd multipoláris váltotta fel. Erre a nagy világpolitikai átrendeződésre adott válaszként születtek meg az 1980-as évektől a biztonság konstruktivista elméletei, amelyek megkérdőjelezték

¹² A különféle biztonsági elméletekről jelenleg az egyik legjobb összefoglalás magyar nyelven: Biztonságpolitikai kézikönyv. Szerk. Deák Péter. Bp. 2007. 11–52. Ugyanerről részletesebben angol nyelven: Security Studies. An Introduction. Ed. Paul D. Williams. New York 2008. 13–72.

¹³ „Ennélfogva kell lennie egy különös fajtájú szövetségnek, amelyet békeszövetségnek (foedus pacificum) nevezhetünk. Ez a békeszerződéstől (pactum pacis) abban lenne különböző, hogy ennek rendelkezése csak egy háborút, amazé azonban minden háborút egyszer s mindenkorra befejezni.” *Immanuel Kant: Örök béke*. Ford. Babits Mihály. Bp. 1985. 29.

¹⁴ A biztonság realista elméleteiről lásd Biztonságpolitikai kézikönyv i. m. 24–32.; Security Studies i. m. 15–28.

a realisták alapvetéseit. A konstruktivisták szerint ugyanis a minket körülvevő világ nem tekinthető egy eleve adott realitásnak, hanem egy interszjektív interakciók által létrejött társadalmi képződményről van szó, ahol a különböző szerepek és struktúrák is kölcsönösen konstruáltak, tehát az olyan szellemi tényezők is, mint a normák, az identitások és eszmék, amelyek kulcsszerepet játszanak a politikában és a történelemben.¹⁵ Ebben az értelmezésben a biztonság is kontextusfüggő társadalmi képződmény, amelynek az értelmezése nem szűkíthető le csupán a hatalompolitikai és katonai folyamatok mégoly alapos elemzésére. A konstruktivisták szerint a biztonságnak adott helyen és időben mindig eltérő jelentése van, amelyet a politikai vezetők és vezetettek között zajló diskurzusok és viták hoznak létre. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy adott esetben ne létezne valós fenyegetés, és hogy a biztonsági válságoknak ne lehetne valóságalapja, de arra rámutat, hogy egy-egy biztonsági kérdés köré nagyon összetett politikai és társadalmi folyamatok épülnek.

A biztonság konstruktivista értelmezése az úgynevezett koppenhágai iskola formájában csúcspontot ért el.¹⁶ Ez az iskola alkotta meg ugyanis az úgynevezett 'securitization'-elméletet, amelyet magyar nyelvre a nyelvtörő 'biztonságiasítás' helyett és a közismert 'szekularizáció' szavunk mintájára talán 'szekuritizációnak' érdemes fordítanunk. A szekuritizáció azt a diskurzív folyamatot takarja, amelyben egy bizonyos veszély vagy fenyegetettség konstruálódik. Röviden összefoglalva: szekuritizációról akkor beszélhetünk, amikor egy adott szereplő (actor) egy bizonyos ügyet, folyamatot vagy másik szereplőt (threat) egy referens tárgyra (referent object) nézve egzisztenciális fenyegetésnek nyilvánít. Amennyiben ezt a releváns célközönség (audience) el is fogadja, akkor felfüggeszhetővé válnak a politika hagyományos keretei, és rendkívüli intézkedéseket lehet hatályba léptetni a vélt vagy valós veszély elhárításának céljából. Ahhoz, hogy valaki valamit biztonsági kérdéssé tudjon nyilvánítani, elegendő autoritással (authority) és eszköztárral (repertoire) kell rendelkeznie egy adott közönségen belül, továbbá megfelelően kell artikulálnia a szóban forgó veszélyt. Ezért is játszik kulcsszerepet a koppenhágai iskolánál a nyelvtudományokból kölcsönzött Austin-féle beszédaktus elmélet¹⁷ (speech act), hiszen egy adott veszély artikulációja nem csupán a veszély leírását vagy ismertetését jelenti, hanem egy szekuritizációs mozzanatot (securitizing move) is, amelynek során az adott biztonsági kérdés (security issue) létrejön/testet ölt. Amikor egy szereplő egy biztonsági kérdést valamilyen okból meg akar

¹⁵ A biztonság konstruktivista elméleteiről lásd Biztonságpolitikai kézikönyv i. m. 35–40.; Security Studies i. m. 59–72.

¹⁶ Barry Buzan – Ole Wæver – Jaap de Wilde: Security. A new framework for analysis. London 1998. 33–36.

¹⁷ Vö. John L. Austin: Tetteknél ért szavak. Bp. 1990.

szüntetni, azt de-szekuritizációnak (de-securitization), amikor pedig egy másik, általa preferált biztonsági kérdéssel akarja felülírni, azt ellen-szekuritizációnak (counter-securitization) nevezzük. A szekuritizáció elmélete megtermékenyítően hatott az ezredfordulón a társadalomtudományokra, és újabb, a koppenhágait árnyaló és/vagy kritizáló elméleti iskolák (például Paris School, Welsh School) létrejöttéhez vezetett.¹⁸ Mindezzel párhuzamosan egyre nagyobb érdeklődés irányul egy másik újszerű és a biztonságkutatással rokonítható részdiszciplínára, az érzelmekutatásra is. Mivel a félelem(érzet) a biztonság(érzet) elsőszámú mögöttes mozgatója, a félelem történetével, illetve történetiségével foglalkozó kutatások is tovább árnyalják a biztonságról alkotott képünket.¹⁹

Jogosan adódik a kérdés, hogy mindez hogyan kapcsolódik a történettudományhoz. Német történészek egy csoportja szerint nagyon is szorosan. Amennyiben elfogadjuk a konstruktivista alapvetést a biztonság fogalmáról, akkor azt is be kell látnunk, hogy az amúgy háborúkban bővelkedő történelemben a biztonság kérdése koroktól, helyektől és kultúráktól függően megannyi történeti alakzatot ölthetett. Christopher Daase szerint ezeknek a történelmi biztonsági struktúráknak a feltárása a történészek feladata, hiszen ők ismerik egy adott kor politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyait, amelyek kulcsszerepet játszottak a biztonság kortárs értelmezésében.²⁰ Eckart Conze szerint a történeti biztonságkutatásnak három konkrét területre érdemes koncentrálnia: 1. a szekuritizáció szerepére az egyes államok fejlődésében és legitimitásában, 2. a szekuritizációra mint a politikai kommunikáció központi elemére, valamint 3. a szekuritizáció és a társadalmi integráció és identitásképzés mechanizmusai közötti kapcsolatra.²¹ Mindez nem jelenti azt, hogy a történettudomány kritika nélkül adaptálhatná a társadalomtudományok biztonsági elméleteit, éppen ellenkezőleg. A történeti biztonságkutatás világíthat rá arra a lényeges kérdésre, hogy vajon az olyan elméletek, mint a szekuritizáció, amelyek bár első látásra ahistorikusnak tűnnek és kétségkívül egy adott kor és hely, jelesül a 20. század végének nyugat-európai és észak-amerikai viszonyaira konfiguráltak, mennyiben és hogyan alkalmazhatók korábbi korszakok, különféle földrajzi terek és gyökeresen más társadalmak és kultúrák esetében. Ahogy már

¹⁸ Vö. *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. Ed. Thierry Balzacq. London 2011.

¹⁹ Vö. *Jan Plamper: The History of Emotions: An Introduction*. Oxford 2012.; *Fear: Across Disciplines*. Ed. Jan Plamer – Benjamin Lazier. Pittsburgh 2012.; *Ute Frevert: Emotions in History: Lost and Found*. Bp.–New York 2011.

²⁰ *Christopher Daase: Die Historisierung der Sicherheit. Anmerkungen zur historischen Sicherheitsforschung aus politikwissenschaftlicher Sicht. Geschichte und Gesellschaft 38. (2012) 387–405.*

²¹ *Eckart Conze: Securitization. Gegenwartsdiagnose oder historischer Analyseansatz? Geschichte und Gesellschaft 38. (2012) 453–467.*

jelztük, a tanulmány célja, hogy ezt a tesztet kísérleti jelleggel elvégezzük a dualizmus kori Magyarországon.

Kiegyezés, avagy a Habsburg-ház (de-)szekuritizációja

Az egykor hatalmas Habsburg Birodalom, amely az első világháború végéig Magyarország állami kereteit jelentette, a 19. század közepétől egyre inkább az instabilitás jeleit mutatta, nem kis részben a láncreakció-szerűen megélnkülő nemzetiségi mozgalmak miatt.²² Különböző államszervezési kísérletek (centralizáció, föderalizmus) és kudarcuk után ebbe a megrendülési folyamatba hozott viszonylag tartós stabilitást az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés a maga duális államszerkezetével.²³ A Ferenc József osztrák császár és a Deák Ferenc vezette magyar elitek között létrejött kompromisszum értelmében a Magyar Királyság önrendelkezése belső ügyeit tekintve helyreállt, ugyanakkor Magyarország továbbra is szorosan Ausztriához kapcsolódott. Nemcsak az uralkodó személye kötötte össze a két birodalomrészt, hanem olyan közös ügyek és politikai, illetve pénzügyi-gazdasági intézmények is, mint a közös kül- és védelmi politika, a közös vámterület, közös államadóság, központi bank és fizetőeszköz.²⁴ A hatalomba jutó szabadelvű magyar elit ennek ellenére úgy érezte, eljött az ő ideje: kísérletet tehet arra, hogy a premodern, szétagolt és multietnikus királyságot egységes, modern nemzetállammá formálja. Azt persze ők is tudták, hogy Magyarország nem volt a szónak abban az értelmében nemzetállam, amely valamiféle etnikai-nyelvi-kulturális homogenitást tesz meg a fogalom mércéjének. Az ország társadalma a csupán relatív többségben lévő magyar mellett tucatnyi egyéb nemzetiségből tevődött össze, amelyeknek a vezetői elutasították az egységes magyar politikai nemzet vízióját. A Habsburgok közép-európai

²² A Habsburg Monarchia 19. századi történetéről legújabban átfogóan írt: *Peter M. Judson: The Habsburg Empire. A New History.* Cambridge, MA 2016. 269–332.; A magyar alkotmányos helyzetről angolul lásd *László Péter: The Dualist Character of the 1867 Hungarian Settlement.* In: *Hungary's Long 19th Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective.* Collected studies by László Péter. Ed. Miklós Lojko. Leiden–Boston 2012. 213–80.; *Üö: Die Verfassungsentwicklung in Ungarn.* In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VII/1. Verfassung und Parlamentarismus.* Hrsg. Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch. Wien 2000. 239–540. Vö. A Kiegyezés. Szerk. Cieger András. Bp. 2004.

²³ Ahogy Gyáni Gábor sajátosan megfogalmazta: „A kiegyezéssel megújított Habsburg Birodalom mint Osztrák–Magyar Monarchia a hagyományos birodalmiság és a modern nemzetállami konstrukció egymásba ötvözésével új szintre vitt a 19. századi európai történelem folyamatába. Ez az ötvözet nem a legrosszabb fájtából való volt.” *Gyáni Gábor: Nemzeti vagy transznacionális történelem.* Bp. 2018. 135.

²⁴ Vö. *Helmut Rumpler: Österreichische Geschichte 1804–1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie.* Wien 2005. 411–416., illetve *Szente Zoltán: Kormányzás a dualizmus korában.* Bp. 2011. 171–198.

birodalma – és benne Magyarország – továbbra is multietnikus, multikonfeszziós, alkotmányosan és társadalmilag is rendkívül hierarchizált és megosztott maradt, ezért méltán nevezhető a biztonsági kérdéseket magukban hordozó politikai konfliktusok történeti játszóterének, amely ily módon a történeti biztonságkutatás ígéretes terepe lehet.

Közismert, hogy a kiegyezéshez vezető rögzös út egyik döntő momentuma a Deák Ferenc tollából a *Pesti Napló*-ban 1865. április 16-án megjelent *Még néhány szó a „Botschafter”-nek április 9-iki cikkére* című, szerzői aláírás nélkül publikált írás volt. Deák ezen „húsvéti cikk” néven elhíresült munkájában úgy engedett a 48-ból, hogy közben Magyarország történeti, alkotmányos különállása mellett tört lándzsát: „arra kell törekedni, hogy mind a birodalom *biztossága* teljesen eléressék, mind a magyar alkotmány alaptörvényei a lehetőségig fenntartassanak, mind a lajtántúli országok alkotmányos szabadsága kifejtessék és teljesen *biztosítsák*”.²⁵ [Az idézetekben kurzíván szedett részek itt és továbbiakban is a szerző kiemeléséi. – Sz. T.] Deák ekkoriban már a magyar politikai élet egyik legbefolyásosabb politikusa volt, akit reformkori és 1848-as miniszteri tevékenysége, valamint 1861-es felirati javaslata miatt még a teljes függetlenség híveinek jelentős része is elismert, ugyanakkor 1860 végétől a bécsi udvarban is elfogadták a szabadelvű magyar álláspont hiteles képviselőjének (authority). A szerzői névtelenség nem volt ugyan ritka a korszak sajtójában, de ez esetben tudatos választás lehetett, hiszen mint főszereplő (actor), Deák el tudta távolítani saját személyétől a nemzeti ügy képviselőjét. Mivel írása magyar nyelven jelent meg (speech act), az elsődleges célközönsége (audience) a passzív ellenállásba visszahúzódtott magyar elitek lehettek, őket kellett ugyanis meggyőzni a kiegyezés lehetőségéről és értelméről. Deák szerint a magyar nemzetet (referent object) évszázados távlatban is, de különösen az elmúlt két évtizedben a birodalmi beolvasztás veszélye (threat) és ezzel az önálló nemzeti lét megszűnése fenyegette (security issue). Ez a történeti és jogi érveléssel (repertoire) is alátámasztott fenyegetés csak azzal az elsősorban önmagunkra irányuló rendkívüli intézkedéssel (security measures) hárítható el, ha a szerinte illuzórikus függetlenségi törekvéseket feladva elfogadjuk a Habsburg Birodalom állami kereteit, és ezen belül alakítjuk ki „a lehetőségig” saját „alkotmányos önállásunkat”. A Botschafternek a magyar függetlenségi törekvések történelmi meghatározottságát firtató cikke kiváló lehetőséget biztosított Deáknak arra is, hogy a magyar érdeket a birodalom létbiztonságával összhangban artikulálja: „Csak azért szólnunk ezekről, hogy a történelemben is bebizonyítsuk, miszerint alkotmányos önállásunk mellett sem veszett miattunk és általunk a birodalom

²⁵ Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek II. 1850–1873. Vál. Deák Ágnes. Bp. 2001. 309–310.

*biztossága.*²⁶ Mivel szerinte a magyar szabadságmozgalmak rendre az alkotmány uralkodóház általi megsértése miatt indultak, nem kell tartani egy újabb magyar szabadságharctól (threat) az ország alkotmányos önállóságának tiszteletben tartása esetén. „[Magyarország] teljesítette híven és szívesen közös védelmi kötelezettségét a legnehezebb időkben, s még akkor is késznek nyilatkozott e kötelesség teljesítésére, midőn az országban magas fokra hágott az izgatottság, s a háború” – fogalmazott Deák.²⁷ A magyar kérdés semlegesítésével, azaz de-szekuritizációjával arra mutatott rá, hogy a Monarchia számára a külső fenyegetés a valós veszély (security issue). Ez az érvelés már a solferinói kudarc (1859. június 24.) után is hitelesnek bizonyult, nem beszélve a csak ezután bekövetkező königgrätzi katasztrófáról (1866. július 3.).²⁸

A kiegyezés korának másik nagy szimbolikus erejű írása Kossuth Lajos 1867. május 22-én Párizsban közzétett, Deákhhoz írott nyílt levele. A „Kasszandralevél” néven elhíresült és a mai napig vitára okot adó szöveget sokan még a trianoni országvesztés látnoki jóslataként értelmezik.²⁹ Pedig, ha valakit joggal lehet trianoni látnoknak tartani, az nem is annyira Kossuth, hanem a címzett, aki már két és fél évtizeddel korábban elborzadt az egyre fenyegetőbbé váló nemzeti tragédia gondolatától. „Meg vagyok arról is győződve, hogy a Monarchiát veszély, Magyarország önállóságát s nemzetiségét halál fenyegeti” – írta Deák Ferenc saját sógorának 1842-ben, miután számba vette a térség etnikai és geopolitikai viszonyait.³⁰ A Kossuth-féle Kasszandra-levél elsődleges olvasatban egy Deákhhoz intézett politikai vádirat, amelyben közös 48-as eszmények elárulásával vádolja egykori bajtársát. Mint minden nyílt levél (speech act) esetén, műfajból eredően a célközönség itt sem korlátozódik a címzetre. Kossuth (actor) egyfelől a szélesebb értelemben vett magyarországi politizáló közvéleményhez szólt, másfelől azon belül is saját híveihez (audience). Mivel a színpalak mögötti kiegyezési tárgyalások – ahogy Kossuth nevezi, „Béccseli alkudozások” – ekkor már lényegében eredményre vezettek, Kossuth egy utolsó, meglehetősen kétségbeesett kísérletet tett a közvélemény befolyásolására, a kompromisszum destabilizálására, illetve egy későbbi esetleges politikai fordulat esetén saját táborának helyzetbe hozására. Nem véletlen, hogy a levelet röpirat formájában többes példányszámban terítették

²⁶ Uo. 311.

²⁷ Uo.

²⁸ *Ligeti Dávid*: Solferinótól Königgrätzig. Ferenc József háborúi 1859 és 1866 között. In: *Megosztó kompromisszum* i. m. 109–126.

²⁹ Az újabb kutatások tükrében úgy tűnik, Kossuth Trianont aligha, legfeljebb a keleti kérdést „jövendölte meg”. Lásd *ifj. Bertényi Iván*: *Megosztó kompromisszum. Az 1867-es kiegyezés sikerei és kudarcai 150 év távlatából*. In: *Megosztó kompromisszum* i. m. 34.

³⁰ Levél Oszterhueber Józsefhez. Pest, 1842. nov. 10–16. In: *Deák Ferenc*: *Válogatott politikai írások és beszédek* I. 1825–1849. Vál. Molnár András. Bp. 2001. 345.

Pesten magyar és német nyelven is. Kossuth felfogásában Deák és követői végzetes politikai hibát követnek el azzal, hogy lemondanak az önálló külpolitikáról, honvédelemről és pénzügyekről (threat), és ezzel Magyarországot (referent object) hozzákötik a Habsburgok szerinte süllyedő hajójához. „[Az] előterjesztett törvényjavaslatok annyira ellenkeznek Magyarország állami életföltételeivel; annyira összeütköznek azon politikai iránnyal, melyhez nemzetünk negyedfél századon át jó- s bal-szerencsében mindig tántoríthatatlanul ragaszkodott, s melyhez hítségének köszönheti nemzetünk, hogy még van; annyira ellentétben állnak a kornak, melyben élünk, irányával, az európai conjuncturák sugalmaival; horderejükben annyira *veszélyesek* s annyira nincsenek motiválva sem a szükség, sem a kénytelenség, sem az osztrák uralkodóház helyzete, sem a legegyszerűbb politikai számtan kívánalmi által, miszerint nem győznék eléggé bámulni, hogy akadhát miniszterium, mely ez előterjesztés felelősségét el meri vállalni [...]” – fogalmazott Kossuth.³¹ Szerinte a Magyarországot belülről (például a nemzetiségek) vagy kívülről (például Oroszország) fenyegető veszélyek egy bölcs és önálló nemzeti-ségi, illetve külpolitikával megelőzhetők vagy kezelhetők lennének. Kossuth szerint az igazi halálos veszedelem („én e tényben a nemzet halálát látom”³²) Bécsből leselkedik az országra: a dualista rendszer megszilárdulása esetén az osztrák hegemónia miatt, a Monarchia esetleges megroppanása esetén pedig a vesztes (értsd: Ferenc József) melletti elköteleződés politikai következményei miatt (security issue). Kossuth évekkel később is ragaszkodott az osztrák uralkodóházat végső soron en bloc szekuritizáló álláspontjához, és a horizonton kirajzolódó valamilyeni nemzetközi konfliktusban a Habsburgok bukását fürkészte, ami szerinte a dualista rendszer miatt majd Magyarországot is szükségszerűen a mélybe rántja. Ahogy másutt legendásan megfogalmazta: egy eljövendő nagy háború esetén „Magyarország volna a máglya, melyen az osztrák sas megégettenék”.³³

Bár az országgyűlésben kényelmes többséget alkottak Deák Ferenc hívei, azt meglehetősen nehéz megállapítani, hogy a politizáló közvélemény a kiegyezés létrejöttékor inkább pro vagy kontra érzelmű volt-e, a helyzet régióként valószínűleg nagyon eltérő lehetett. A magyar nyelvű lakosság körében Kossuth ugyan kimagasló népszerűségnek örvendett, ugyanakkor az országnak több mint a fele nem magyar nemzetiségű volt, és az uralkodó – függetlenül attól, hogy császárnak vagy királynak titulálták – az évszázados hagyományoknak megfelelően erőteljes szakrális legitimitációval bírt, különösen a még premodern értelemben

³¹ Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Szerk. Pajkossy Gábor. Bp. 2003. 465.

³² Uo. 466.

³³ Kossuth Lajos levele Simonyi Ernőnek. Collegno (al Baraccone), 1876. dec. 3. In: Kossuth Lajos összes munkái. Kossuth Lajos Iratai IX. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp. 1902.

vallásos vidéki társadalomban.³⁴ Nem véletlen, hogy Ferenc József magyar király-lá koronázása 1867. június 8-án, bő egy héttel a közös ügyeket rögzítő 1867. évi XII. tc. elfogadása után a kiegyezés kulcsfontosságú szimbolikus momentuma lett. Biztonságtörténeti szempontból a ceremónia csúcspontja az a jelenet volt, amikor a koronázást követően Ferenc József a vármegyék földjéből kialakított koronázási dombon ígéretet tett az ország megvédésére bármely irányból érkező fenyegetéssel szemben. Ahogy a koronázási szertartás tervezete előírta: „Ő Felsége a megfelelő helyen kiugrat a menetből s vágatva lovagol fel a koronázási dombra, kivonja Szt. István kardját és megcsinálja a négy világtáj felé keresztalakban a négy vágást.”³⁵ Az aktus – ez esetben még csak nem is beszédaktus, hanem egy erős történelmi hagyományokon nyugvó, szimbolikus cselekvési aktus – értelemszerűen a belülről leselkedő veszedelemre nem vonatkozott. A belső veszélyek artikulálása politikailag mindig bonyolultabb és érzékenyebb kérdés, mint a külsőké: így volt ez akkor is, amikor a magyar társadalomban még élénken éltek az 1849-es megtorlások és a neoabszolutizmus korának keserű emlékei.

Ferenc József fejére elsősorban tehát nem legitimációs, hanem morális defici-ttel került a Szent Korona. A kormányra kerülő szabadelvű magyar elit jól érzékeltte ezt a rendszer egészét veszélyeztető problémát, ezért a koronázás napjától kezdve az egész korszakon átívelően nagy energiákat fordított egy, az uralkodó személyét övező kultusz megteremtésére.³⁶ A feladat nem volt egyszerű, hiszen a függetlenségi narratíva szerint a Habsburgok a nemzetiségi mozgalmakkal karöltve súlyosan veszélyeztették a magyar nemzet létérdekeit, azaz a magyar nemzeti állam felépítésének esélyét a Kárpát-medencében. Ferenc Józsefet ezért ki kellett emelni ebből a biztonsági diskurzusból (de-szekuritizáció), és egy alternatív biztonsági diskurzus elindításával olyan pozícióba kellett helyezni, ahol ő lett a külső és belső fenyegetések elleni védekezés főszereplője. A kiegyezés mainstream biztonsági narratívája szerint Magyarország alkotmányos önállóságának elismerésével az uralkodó biztosította a magyar nemzetnek a többi nemzetiséggel szembeni hegemoniáját a Lajtán innen, ugyanakkor a Habsburg Monarchia fennállásával olyan geopolitikai és katonai védelmi gyűrűt is vont Magyarország köré, amely a szimbolikus négy vágásnak megfelelően minden irányból garantálni tudta az ország biztonságát a külső (orosz, török stb.)

³⁴ Vö. *ifj. Bertényi Iván*: Ferenc József, „a legalkotmányosabb magyar király”. In: A véreskezű kamasztól Ferenc Jóskaig i. m. 265–311.

³⁵ Az 1867. évi koronázási szertartás magyar nyelvű változata. Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (továbbiakban: OL) Polgári kori kormányhatóságok Levéltárai Miniszterelnökségi Levéltár. A Miniszterelnökség Központilag Iktatott és Irattározott Iratai. K 26 1896-2509 (141).

³⁶ Erről részletesen: *Cieger A.*: 1867 szimbolikus világa i. m. 33–52.

fenyegetésekkel szemben is. Ez nem volt teljeséggel újszerű biztonságpolitikai paradigma, hanem sokkal inkább az 1849 előtti paradigma felújításának tekinthető, Ferenc Józsefre szabva.

A biztonság hagyományos terei

Még ha elfogadjuk is a biztonság társadalmi konstruáltságának koncepcióját, nyilvánvaló, hogy a legfontosabb biztonsági kérdések a honvédelem és az ezzel kapcsolatos külügyi politika kapcsán merülnek fel, kiváltképp olyan történelmi korokban, amikor minden generáció életében legalább egyszer közvetlenül megjelent a nyílt erőszakos fenyegetés. Az első világháború előtti évtizedeket közkeletűen „boldog békeidőknek” szokás nevezni, de a korszak elején a kortársak számára a fizikai biztonság korántsem volt magától értetődő dolog: ők sokkal inkább egy birodalmak érdekütközéseitől szenvedő és nacionalizmusoktól forrongó Európát láttak maguk körül. Deákék a legnagyobb engedményt éppen a hadsereg kérdésében tették: Ferenc József ebben nem engedhetett, hiszen közös és ütőképes hadsereg nélkül a Habsburg Birodalom megszűnt volna birodalom lenni. A magyarok számára azonban a fent említett geopolitikai és védelmi megfontolások miatt elfogadható kompromisszumnak tűnt az önálló külügyi és védelmi politika feladása. Nem így gondolta ezt Kossuth, aki a Kasszandra-levéiben így fogalmazott: „A magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé decretáltatik, s annak nemcsak szervezete s vezénylete, de még alkalmazása is a magyar ministeri felelősség alul elvonatik, és a magyar országgyűlésnek nem felelős birodalmi kormány rendelkezése alá bocsáttatik. A hadi költségvetés megvizsgálásának s megszavazásának joga a magyar országgyűléstől elvonatik, s a birodalommal közös delegatiókra ruháztatik át, s így idegen avatkozásnak, szavazásnak, határozásnak vettetik alá. Ezáltal elveszik nemzetünk alkotmányos állami életének legfőbb, legpracticusabb *biztosítékát*. Elveszti azon tehetséget, hogy a népekre annyi szerencsétlenséget árasztható háborújogot saját nemzeti érdekei szempontjából önállólag fékezhesse, vagy a nemzetközi viszonyokat ellenőrizhesse.”³⁷

Mindez azonban nemhogy Magyarországnak, de még a kettős Monarchiának is túlságosan nagy falatnak bizonyult.³⁸ Mire a dualista struktúra létrejött, Bécs már lényegében beletörődött az olaszok és poroszok által elragadott tartományok végleges elvesztésébe, és ami még ennél is fájóbb volt, az osztrákok által dominált „nagynémet” egység kudarcába is. A poroszok vezette „kisnémet” egységet

³⁷ Magyarország története a 19. században i. m. 463.

³⁸ A témáról részletesen és átfogóan lásd *Diószei István: Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája 1867–1918*. Bp. 2001.; *Uő: Bismarck és Andrássy. Magyarország a német hatalmi politikában a XIX. század második felében*. Bp. 1998.

megszilárdító 1870–1871-es francia–porosz háborút már csak a partvonalról figyelte a Monarchia, és az oroszokkal szemben meglévő gyanakvás ellenére, velük erről megegyezve, Bécs önkéntes semlegességet tanúsított a nagy balkáni átrendeződést elindító 1877–1878-as orosz–török háború idején is. Ferenc József legfőbb biztonságpolitikai célja a szomszédos nagyhatalmakkal szembeni status quo megőrzése volt, ezért is állapodott meg velük kölcsönös támogatásról 1873-ban a „három császár szövetségeként” elhíresült szerződés keretében. „Ő felségeik el vannak szánva, hogy meg fogják akadályozni, hogy szakadást idézzenek fel közöttük amaz alapelveket illetőleg, amelyeket egyedül tartanak alkalmasnak arra, hogy az európai béke fenntartását bármiféle és bármely oldalról jövő megrázkódtatás ellen *biztosítsák*, és ha szükséges, kikényszerítsék” – olvasható a dokumentumban.³⁹ Hosszú távon a Monarchia egyre inkább a Német Császárság mellett kötelezte el magát, mivel sokkal jobban tartott a fenyegető orosz terjeszkéstől. Ez öltött testet 1879-ben az Andrássy Gyula, osztrák–magyar külügyminiszter által tető alá hozott úgynevezett „kettős szövetségben”. Ezen titkos szerződés szerint a két császár „kikerülhetetlen uralkodói kötelességüknek kell hogy tekintsék, hogy birodalmaik *biztonságáról* és népeik nyugalomáról minden körülmények között gondoskodjanak”, ezért „ha a két Magas Szerződő Fél várakozása és őszinte kívánsága ellenére a két birodalom egyikét Oroszország részéről támadás érné, a Magas Szerződő felek kötelesek egymásnak birodalmuk teljes haderejével segítséget nyújtani”.⁴⁰ Mindkét szerződés rávilágít arra, hogy a hagyományos európai birodalmak korában a legfontosabb biztonságpolitikai döntések még zárt ajtók mögött, a nyilvánosság bevonása nélkül születtek, és általában a sajtó is csak találgatni tudott a kül- és katonapolitika fő irányáról, különösen a nyelvileg rendkívül megosztott, alkotmányosan tagolt, ezért a külügyi kérdésekben is széttartó osztrák–magyar közvélemény esetében.⁴¹ Érdekes adalék, hogy 1888-ban nyilvánosságra hozták a kettős szövetség szerződésének szövegét, éppen azért, hogy az akkor éppen oroszellenes lépéseket követelő magyar közvéleményt felvilágosítsák arról, hogy csak védelmi szövetségről volt szó.

Az egykor az európai hatalmi viszonyokat érdemben alakító Ballhausplatznak a német és orosz birodalmakkal szemben meg kellett elégednie szerényebb ambíciókkal, jelesül a kettős monarchia területi épségének és stabilitásának biztosításával.

³⁹ Magyarország története a 19. században i. m. 591.

⁴⁰ Uo. 641.

⁴¹ Vö. *István Diószegi*: Das politische und wirtschaftliche Interesse Ungarns an der Gemeinsamen Außenpolitik. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VI/1. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. Hrsg. Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch. Wien 1989. 374–398.; *Thomas Kleťečka*: Außenpolitische Vorstellungen von Parteien und Gruppen in Cisleithanien. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VI/1 i. m. 399–458.

Az egyedüli kivételt a nyugat-balkáni térség jelentette, ahol az oszmán befolyás hanyatlásával párhuzamosan hatalmi vákuum keletkezett. Az 1878-as berlini kongresszus nemcsak megállította az orosz expanziót a Balkánon, létrehozta Bulgáriát és függetlenítette Romániát, Szerbiát és Montenegrót, hanem felhatalmazást is adott a Monarchiának Bosznia-Hercegovina megszállásra. Mindezt Andrassy Gyula diplomáciai sikerének és a magyar külpolitikai befolyás egyik történelmi csúcspontjának szokás tekinteni, de azt még maga Andrassy sem sejtette, hogy a külügyi biztonság megteremtése milyen belpolitikai lavinát indít el. Az úgynevezett okkupációs válság elsodorta ugyanis az osztrák liberális kormányt, és átmenetileg Tisza Kálmán magyar miniszterelnök pozícióját is megrengette. A rendkívül bonyolult etnikai, vallási és társadalmi-gazdasági viszonyokkal bíró balkáni ország megszállása hatalmas anyagi és katonai áldozatokkal járt, és teljesen új biztonságpolitikai helyzetet eredményezett. A Monarchia stabilitását fenyegető újabb veszélyforrás jött létre, ráadásul a birodalom kebelén belül, noha a formális annexióra csak 1908-ban került sor. Az ellenzék és a közvélemény nemcsak a súlyos áldozatokat kérte számon a kormánypárton, hanem a Monarchia belső hatalmi egyensúlyának megbillenését is. Budapestről nézve egy újabb, nem-magyar lakta tartomány bekebelezése tovább csökkentette a magyarok amúgy is relatíve alacsony számarányát a Monarchiában, és egy délszláv érdekelttségű trializmus vagy egy föderális átrendezés rémképével fenyegetett. Már csak ezért sem került sor évtizedeken át az annexióra az okkupációt követően.

Ahogy a magyar sajtóban éppen 1878 végén zászlót bontó, önmagát a kormány- és ellenzéki pártoktól is függetlennek deklaráló *Pesti Hírlap* kritikusan fogalmazott: „Mit kell tenni, hogy Magyarország és a magyar nemzet tönkrejutásától megóvassék? Mit kell tenni, hogy a bosnyák okkupáció lehetőleg kevés kárt tegyen hazánk politikai és anyagi érdekeiben? Mit kell tenni, hogy a lassúság, a drágaság s a divatos visszaélések egész hada kipusztuljon a kormányzatból? Erre a kérdésre nem felel sem Tisza Kálmán, sem az ellenzéki pártok bőbeszédűsége. Pedig itt a bökkenő. Nekünk nem kell a kormány eddigi politikája. Szerencsétlen gondolatnak tartjuk az okkupációt, még szerencsétlenebbnek kivételét.”⁴² Az új országos politikai lap markáns állásfoglalása egy új, merőben más korszak eljövételét jelezte. A modernizálódó és eltömegesedő társadalomban egyre fontosabb szerep jutott a nyomtatott sajtónak, a politikusok már nemcsak ellenfeleikkel csatáztak, hanem a médiát kezükben tartó üzletemberekkel is. Ekkor válik az újságírás szó szerint tömegsajtóvá, amelynek a társadalomra gyakorolt befolyása sokkal jelentősebb, mint a korábbi lapstruktúráé. A politikai programok és nézetek már

⁴² Pesti Hírlap előzetes száma 1877. december 25-én. Vö. Magyarország története a 19. században i. m. 636–637.

nemcsak az országgyűlésben vagy a mindenkori elitek informális köreiből csap-
tak össze, hanem tíz- és százezernyi olvasó gondolataiban is. Nem volt ez más-
ként a biztonsági diskurzus esetében sem: a veszély immáron nemcsak az, ami
valójában fenyeget, hanem az is, amit fenyegetőnek vagy félelemkeltőnek gondol
a közvélemény, és hogy mit gondol annak, az már elsősorban a politikai szereplők
sajtóban vívott narrációs és tematizációs küzdelmétől függ.

Ebben az új politikai légkörben robbant ki az 1880-as évek végén az úgyne-
vezett véderő-vita, ami közvetetten hozzájárult a kiegyezés rendszerét konszoli-
dáló Tisza Kálmán miniszterelnöksége fémjelezte korszak lezárásához.⁴³ Bár a
Monarchia hadseregével kapcsolatos főbb kérdéseket a kiegyezés idején részle-
tesen rögzítették, és a szükséges újoncokat és a honvédelmi kiadásokat a bécsi
és budapesti parlamentek rendre meg is szavazták, ez legfeljebb a haderő szin-
ten tartásához volt elegendő. A kétes sikerű boszniai expanzió azonban egyér-
telműen rávilágított a császári-királyi haderő gyengeségeire, ezért a hadvezetés
és Ferenc József maga is szorgalmazta a Monarchia haderejének modernizálását,
azaz a katonai kiadások emelését. Tisza karrierjének csúcán – az 1887-es válas-
ztásokon megszerzett kényelmes parlamenti többségének tudatában – elég erős-
nek érezte magát ahhoz, hogy egy új véderőtörvényt vigyen keresztül a magyar
országgyűlésben 1889 januárjában. A birodalmi és katonai logika szerint nagyon
is indokolható törvénytervezet azonban magas labdát jelentett az ellenzéki erők-
nek, akik meg is ragadták az alkalmat arra, hogy a nemzetbiztonsági kérdésből
nemzeti biztonsági kérdést kreáljanak. Ehhez a 14. és 25. § szolgáltatott alapot,
az előbbi ugyanis elvette az országgyűlés jogát, hogy tízévenként meghatározza az
újoncjutalék mértékét, az utóbbi pedig előírta a tiszti vizsgának a közös vezényleti
nyelven, azaz németül történő letételét. Utóbbi arról is rendelkezett, hogy azok
az egyéves önkéntesek, akik a tartalékos tiszti vizsgát nem tudják letenni, további
egy évet kötelesek a hadsereg kötelékében szolgálni. Miközben a budapesti utcá-
kon addig nem látott tömegtüntetések és randalírozások indultak a véderőtör-
vény elleni tiltakozás ürügyén, a 48-as Függetlenségi Párt és az Apponyi Albert
vezette Mérsékelt Ellenzék heves parlamenti vitában követelték a magyar érdekek
érvényesítését. Az ellenzékiek az újoncozást elsősorban alkotmányos, a tiszti vizs-
gát pedig nemzeti szempontból támadták.

Utóbbiról maga Apponyi így szónokolt: „Tisztelt Ház! Aki erről a kérdés-
ről, aki e kérdés ez oldaláról komolyan és elfogultság nélkül gondolkozik – és
én mondhatom, hogy engem a kérdés ez oldala bánt a nemzeti kérdés után ta-
lán a legjobban – kénytelen lesz bevallani, hogy *veszedelmes* ajándékot adunk a

⁴³ Bihari Péter: A „nagy véderővita”. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia I. A boldog békeidők. Bp. 2018. 64–71.

hadseregnek e második év szolgálatában, *veszedelmeset* katonailag, és még *veszedelmesebbet* politikailag.⁴⁴ Ugyanebben a beszédben a nyelvi kérdés kapcsán Apponyi úgy fogalmazott: „Az az elmélet, mely szerint a nyelv kérdés kizárólag Ófelségének intézkedései körébe tartozik, védelmezhető oly államban, mint aminő pl. a Lajtán túli állam, hol több nyelv létezik, de mindegyiknek csak közművelődési, csak faji jelentősége van, egyike sincs az állami nyelv méltóságával felruházva. [...] De minálunk ez nem így van, t. képviselőház. A magyar nyelvnek nem csupán ez a faji jelentősége van. A magyar nyelv államunk nyelve, a magyar nyelv nemzeti egyéniségünk, önálló nemzeti államunk kifejezője, jelképe. A magyar nyelv feletti örökösödést kivenni a törvényhozás kezéből annyi jelent, mint az állami önállóságunk integritása felett való ellenörködést és oltalmat a törvényhozás kezéből kivenni.”⁴⁵ Bár Apponyi magát 67-es alapokon álló, de ellenzéki politikusként pozicionálta, érvei jól illeszkedtek a magyar nyelvű közvélemény széles rétegeit átható függetlenségi narratívába. Mint a véderő-vita egyik főszereplője (actor), egyszerre beszélt a parlamenti ellenzéki padsorokhoz és az utcán tiltakozó tömegekhez (audience), azt állítva, hogy a bécsi hadvezetés, illetve az ő érdekeiket kiszolgáló magyar kormánypárt olyan törvénytervezetet nyújtott be (threat), amely a magyar nemzetállam (referent object) érdekeivel súlyosan ellenkezik. Apponyi a maga 67-essége dacára azt sugallta, hogy a magyar nemzet biztonságos építésére a törvénytervezet kapcsán aktuálisan nagyobb fenyegetést jelent Bécs, mint a külső ellenségek, ez pedig nem más, mint a 48-as narratíva átvétele. Ez a jelenség szorosan összefügg a szekuritizációval: a közjogi ellenzék ugyanis abban volt érdekelt, hogy a birodalomhoz tartozásnak mint a nemzetállamot veszélyeztető tényezőnek az érzetét állandóan éltesse, sőt, ha lehet, erősítse. Ez a taktika a véderőtörvény esetében eredményesnek bizonyult: a három hónapon át húzódó parlamenti vitát követően az országgyűlés ugyan megszavazta a törvényt, de a belpolitikai küzdelmet Tisza Kálmán végül elvesztette.

A honvédelem kérdése mellett a másik nagy hagyományos biztonsági kérdés a rendvédelem ügye. Míg az előbbi elsősorban állami kérdés, utóbbi az egyén szempontjából is értelmezhető, ami nagyobb teret enged a szekuritizáció individuum-központú megközelítésének. A rendvédelem a 19. század végi Európában már a legtöbb országban két területre vált szét: a városokban jellemzően a rendőrség, vidéken a csendőrség tartotta fenn a rendet. 1867 előtt már létezett ugyan állami zsandárság (csendőrség) Magyarországon is, azonban ezt a rosszemlékű neoabszolutizmus intézményének tartották és a kiegyezés után azonnal

⁴⁴ Apponyi Albert gróf beszédei I. 1872–1890. Bp. 1896. 667.

⁴⁵ Uo. 677–678.

feloszlatták.⁴⁶ Egy hosszú átmeneti időszakban (1867–1881) országos hatáskörű csendőrség híján a rendfenntartás feladata ismét a törvényhatóságokra hárult: a hírhedt vármegyei pandúrok egyszerre voltak a társadalom biztonságának zálogai és a hatósági túlkapások két lábon járó iskolapéldái. A közbiztonság – ahogy akkoriban mondták, a „közbátorság” – megszervezéséért a vármegyék feleltek, nem véletlen, hogy az éves alispáni jelentésekben kiemelt helyet kaptak a közbiztonsági ügyek.⁴⁷ Politikailag bizonytalan vagy rendszerváltó időkben a bűnözés jellemzően megerősödik, nem volt ez másként az 1860-as évek végén sem, amikor a betyárkorszak utolsó nagy hullámával kellett az újjászervezés alatt álló magyar államnak megbirkóznia. A betyárok megfogyva bár, de túléltek a fénykorukat jelentő neoabszolútizmus időszakát, és továbbra is előszeretettel bujkáltak az alföldi mocsárvidékeken és nádasokban vagy éppen az észak-magyarországi és dunántúli erdőkkel borított hegy- és dombvidékeken. Jellemzően útonállásból éltek, de rendre követtek el erőszakos bűncselekményeket a településeken is a lólopástól a rablógyilkosságokig. Az olyan kétes hírű figuráknak, mint Rózsa Sándor, Sobri Jóska vagy Vidróczky Márton köszönhetően a betyárok ekkor már kitüntetett helyet vívtak ki maguknak a magyar néphagyományban. Annak ellenére, hogy egyértelmű biztonsági kockázatot jelentettek a törvénytisztelő társadalom egészére nézve, sokáig Robin Hood-szerű kultusz övezte őket.⁴⁸ Amikor 1868 őszén a betyárok már a Nyugat-Dunántúlon is tömegesen megjelentek, Vas vármegye főispánját királyi biztossá nevezték ki, ami különleges jogosultságokat biztosított számára a bűnözési hullám letöréséhez (security issue).⁴⁹ Széll József (actor) 1868. november 16-án egy 14 pontból álló szabályrendeletet tett közzé, amelyet a megye településein nagy számban kifüggesztettek és közhírré tettek. A célközönség tehát ebben az esetben a vármegye teljes polgári lakossága volt (audience), a rendkívüli szabályzat egyfelől az ő mindennapi életüket korlátozta, másfelől az ő személyes és vagyónbiztonságukat (referent object) volt hivatva védeni. Az embereket nemcsak a hatóságok támogatására szólították fel, de jutalmazták a körözött személyek (threat) kézre kerítését, és szigorúan büntették a bűnözők esetleges megsegítését. Hasonló intézkedésekre került sor a délvidéken is, ahol Ráday

⁴⁶ Vö. *Deák Ágnes*: „Zsandáros és policzajos idők”. Bp. 2015.

⁴⁷ Lásd például Ferenczy Istvánnak, Sopron vármegye alispánjának az 1875. évről szóló jelentését: MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára, Sopron Vármegye Főispánjának Iratai (1872–1944), IV/B/401/2., no. 158. (1876. ápr. 24.)

⁴⁸ A magyar folklór ezen sajátossága még a nemzetközi szakirodalom figyelmét is felkeltette, lásd *Shingo Minamizuka*: A social bandit in nineteenth century Hungary: Rózsa Sándor. Brandeton 2008.; *Uő*: Rózsa Sándor – Betyár vagy bandita? Bp. 2009.; *Küllös Imola*: Betyárok könyve. (Néprajzi tanulmányok) Bp. 1988.; *Szabó Ferenc*: A dél-alföldi betyárvilág. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 53–54.) Gyula 1964.

⁴⁹ MNL Vas Megyei Levéltára (a továbbiakban: VaML) IV. 302/3, Vas Vármegye Főispáni Elnöki Iratok 1868 (Királybiztosi iratok), no. 5045/8 (1868. nov. 18.)

Gedeon királyi biztos drákói szigorral, többszáz bűneset felderítésével és számos országos hírű betyár sikeres elfogatásával számolta fel az alföldi betyárvilágot.⁵⁰

A betyár-krízishez hasonlóan a magyarországi cigányság is jellemzően biztonsági fenyegetésként jelenik meg a korabeli felfogásban. A 19. század végén még nem telepítették le őket, elsöprő többségük nomád életmódot folytatott, és ebből kifolyólag reménytelenül kitalizált és nyomorúságos életet élt. Meglehetősen nehéz a dualizmus kori cigányság történetének elemzése,⁵¹ hiszen a források ritkán említik őket, ha pedig megteszik, akkor szinte kizárólag negatív kontextusban, azaz valamilyen cigányságra jellemzőnek elkönyvelt bűncselekmény kapcsán, mint amilyen a kéregetés, koldulás, kisebb értékű, de rendszeres lopás vagy az illegális határátlépés. Ez a hatósági hozzáállás, tehát a vándorló cigányság egészének biztonsági kérdésként történő kezelése minden bizonnyal hozzájárult a romákkal kapcsolatos osztársadalmi előítéletek tartós fennmaradásához és az integráció esélyeinek ellehetetlenítéséhez. Ahogy Vas vármegye bizottsági ülésének 1870-es jegyzőkönyve fogalmaz: „ezen, a községektől távol eső erdőszéleken, gunyhók alatt tanyázó népfaj kóborlását akadályozni alig lehet; mert dolgozni nem szeret, s így napszámba nem is megy, a koldulást és ügyes lopást megszokta, bezárástól nem fél, mert ott biztos földel alatt van, és élelemmel elláttatik, s mivel széjjelszortságuknál fogva reájuk felügyelni nem lehet, azon mód legsikeresebbnek bizonyult, melyet a szenteleki járás szolgabírája alkalmaz, tudniillik a járásába bejövő idegen kóbor cigányokat pár napra bezáratja, és az idő alatt éheztetvén, illetőségi helyükre toloncoltatja”.⁵² A megyei elitek a kóborló cigányokat ily módon szekuritizálták, azt kérve a felettes hatóságtól, hogy a helyben már spontán bevezetett rendkívüli és drasztikus intézkedést utólagosan hagyja jóvá, vagy – ahogy fogalmaztak – „ha a Nagyméltóságú magyar kir. belügyminisztérium más alkalmasabb eszközöket találna célszerűbbnek, erről a megye közönségét értesíteni kegyeskedjék”.⁵³

Mindezek tükrében már érthető, hogy miért is döntött idővel a Tisza Kálmán vezette szabadelvű kormány a rendfenntartás államosítása mellett. A széttagolt és nehezen koordinálható vármegyei rendszer helyébe lépő, újonnan megszervezett magyar királyi csendőrséget végül 1881-ben állították fel, és az országot hat (1890-től nyolc) csendőrkerületre osztották. A csendőrség a belügy- és a honvédelmi minisztérium kettős fennhatósága alatt egyszerre szolgált

⁵⁰ *Csapó Csaba*: Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág” felszámolása. Pécs 2007.

⁵¹ Vö. *Kemény István*: History of Roma in Hungary. In: Roma in Hungary. Ed. István Kemény. Bradenton 2006. 23–42.

⁵² MNL VaML IV. 303, Vasvármegye Bizottmányi Gyűléseinek Jegyzőkönyve 1870 Január–December, no. 2016/870, 300–1. (1870. máj. 6.)

⁵³ Uo.

bűnüldözési és karhatalmi célokat. Nemcsak a bűnözők elleni harcban, hanem a természeti csapások, illetve a politikai (például nemzetiségi vagy munkásmozgalmi) feszültségek esetén is bevetették őket, tehát a csendőrség kiemelt biztonságpolitikai jelentőséggel bírt. Ugyanakkor a csendőrök nyomozásra és hírszerzésre nem voltak feljogosítva, ezekben vidéken továbbra is fontos szerep jutott a vármegyei adminisztrációnak, míg a fővárosban a rendőrséghez tartozott. A dualista korszakban az állami hírszerzés és megfigyelés homlokterében elsősorban a nemzetiségi kérdés állt.⁵⁴

A biztonság ideológiai alakzatai 1867 után

A biztonság társadalmi konstruáltságát hangsúlyozó elméletek lehetőséget adnak arra, hogy olyan témákat is bevonjunk a biztonságtörténeti vizsgálódás körébe, amelyek szorosan nem kapcsolódnak a klasszikus biztonsági területekhez. A dualizmus időszakában számos, biztonsági ügyként is értelmezhető társadalmi és politikai kérdés volt napirenden. Ezek egy része már a korszak elején meghatározó volt, míg mások ekkor még csak lappangtak és a modernizáció előre haladtával ütötték fel a fejüket, komoly kihívást elé állítva a mindenkori eliteket. Ilyen, biztonsági aspektusokat is magában hordozó ügy volt – többek között – a közigazgatási kérdés, a nemzetiségi kérdés, a zsidókérdés vagy éppen az egyházpolitikai vita.

A közigazgatási kérdést általában a jogtörténetírás keretén belül szokták tárgyalni, és az újabb és újabb közigazgatási törvények a modernizáció szükségszerű, ám sohasem elégséges építőelemeiként kerülnek bemutatásra a szakirodalomban.⁵⁵ A kép ennél azért árnyaltabb, hiszen a száraz törvényi háttér és a gépies igazgatási mechanizmusok mögött is emberek álltak, akik politikai és ideológiai motivációk, illetve morális megfontolások alapján cselekedtek. Meglátásunk szerint a modern kor hajnalán a közigazgatási kérdés túlmutat a hagyományos jogtörténeti leíró megközelítés keretein, és méltán ajánlható az eszmetörténetírás figyelmébe is.⁵⁶ A felbomló évszázados struktúrák és az éppen kiépülő modern megfelelőik még azok számára is politikai, gazdasági, kulturális kihívást jelentettek, akik a változás élére álltak, nem beszélve a változást elszenvedőkről. Egy település, régió vagy ország szervesen kialakult igazgatási keretei nem pusztán strukturális kérdések,

⁵⁴ *Ress Imre*: A kormányzati hírszolgálat átalakulása az Osztrák–Magyar Monarchiában a kiegyezés után 1867–1875. In: Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából 1785–2011. Szerk. Csóka Ferenc Bp. 2012. 93–124.

⁵⁵ *Vö. Sarlós Béla*: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp. 1976.; *Csizmadia Andor*: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a Tanácsrendszer létrejöttéig. Bp. 1976.; *Kozári Mónika*: A dualista rendszer. Bp. 2005.

⁵⁶ *Székely Tamás*: A közigazgatás átalakításának programja: modernizáció és nemzetállam-építés a dualizmus korában. In: Modernizáció és nemzetállam-építés i. m. 165–180.

sokkal inkább az adott egységben élő közösség(ek)ből fakadnak. A vármegyék-ből, járásokból, szabad királyi városokból, székekből vagy éppen kerületekből stb. álló állami berendezkedés a régi Magyarországnak nem a szerkezete, hanem a természete volt. Ezek mind a helyi, regionális és nemzeti(ségi) identitás(ok) fontos építőelemeivé váltak, ezért minden nagyobb horderejű közigazgatási megbolygatás egyben biztonsági kérdésnek is tekinthető.

Belügyeit tekintve Magyarország 1867-ben ugyan visszanyerte önállóságát, az azonban korántsem volt eldöntött tény, hogy milyen jellegű kormányzati rendszerben fog mindez testet ölteni. Azt illetően konszenzus volt, hogy az 1848 előtti rendi időkhöz nem lehet visszatérni, és hogy a neoabszolutizmus és a provizórium korszakát is zárójelbe kell helyezni. Az országgyűlés 1869-ben törvényt hozott a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásáról, de az továbbra is vita tárgya maradt, hogy mi legyen a törvényhatóságok sorsa; azaz hogyan lehet összhangba hozni az erős önkormányzati hagyománnyal bíró vármegyéket és városokat a modern parlamentarizmussal és a centralizált kormányhatalommal.⁵⁷ Ez szorosan összekapcsolódott a kiegyezés legitimitációjának kérdésével is, hiszen az azt kétségbe vonó politikai erők a megyei önkormányzatot használhatták egyik utolsó, még megmaradt bástyájukként. Az Andrássy-féle törvényhatósági törvény (1870. évi XLII. tc.) ugyan a vármegyéket olyan belügyeiben önálló szervekként ismerte el, amelyek közvetítik az állami közigazgatást, a „belügyi önállóság” és a „közvetítés” értelmezése további végeláthatatlan politikai viták kiindulópontja lett. A közigazgatási kérdés értelmezése biztonsági kérdésként különösen jól tetten érhető Grünwald Béla és Beksics Gusztáv munkáiban. „Közigazgatási szervezetünk megfelelő átalakítása az egyes állampolgárra nézve a rend és személyes szabadság, – a magyar államra nézve a megszilárdulás és fennállás, – a magyar nemzetre nézve a hatalom és uralom kérdése” – fogalmazott Grünwald *Közigazgatásunk és a szabadság* című, 1874-es könyvében.⁵⁸ A főként szlovákok lakta Zólyom vármegye alispánja nemcsak a modernizáció miatt sürgette a közigazgatás reformját, hanem a nemzetiségi kérdés jelentette fenyegetés miatt is. „A magyar államban vannak elemek, melyek az államot negálják, melyek az államon kívül eső súlypontok felé gravitálnak”, ezért „a magyar államban lakó többi népfaj nemzetiségi törekvése

⁵⁷ Heves vármegye például olyan mérvű ellenállást fejtett ki, hogy a kormány átmenetileg fel is függesztette a vármegyegyűlést és kormánybiztost nevezett ki a megye élére. (1869. márc. 17.). Gróf Szapáry Gyula ebbéli tevékenységének iratait lásd MNL OL Polgári kori kormányhatóságok Levéltári Belügyminisztérium Elnöki iratok. K 148 15. d. Vö. *Cseh Géza: Szapáry Gyula és Jász-Nagykunszolonk vármegye kapcsolata. Századok* 150. (2016) 1305–1322.

⁵⁸ *Grünwald Béla: Közigazgatásunk és a szabadság.* Bp. 1876. 35.

szükségkép az állam decompositiójára vezet”.⁵⁹ Grünwald szerint közigazgatásunk rejtett ellentmondása, hogy a megyei törvényhatóságokban a magyar állam érdekeinek megóvása sok esetben épp olyanok kezében van, akik a magyar állameszme nyílt ellenségei. „A közigazgatási organismus tehát nem képez egy különállós a helyi érdektől és hangulattól emancipált egészet, melyen az állameszme nyugszik, mely tisztán az állameszme hatalmas képviselője, hanem nagy része particularistikus szűkebb körök s gyakran államellenes elemek kifolyása, s azoknak befolyása alatt áll.”⁶⁰ Hasonlóan gondolkodott Arany László is, aki éppen Grünwaldnak a témában írt másik jelentős könyve kapcsán jutott arra a következtetésre, hogy a megyék egykor úgy gátolták a nem kívánatos németesítést, ahogy a dualizmus korában a szerinte kívánatos magyarosítást: „Röviden szólva: a magyarságra nézve a megye egy központi hatalom németesítő törekvésével szemben oltalom volt, de az ország népe közt lappangó nemzetiségi izgatásokkal szemben nemcsak nem oltalom, hanem inkább *veszély*.”⁶¹ Itt folytatta Beksics Gusztáv is az 1890-es években. A befolyásos kormánypárti publicista és országgyűlési képviselő szerint „a modern fejlődés és a liberalizmus érdeke” is megköveteli az egységesülő nemzetállami fejlődést, különösen nálunk, ahol „az állam a haladó és liberális, a társadalom a visszatartó, sőt visszahúzó erő”.⁶² Beksics érvelésében Magyarország a közigazgatási kérdésben sajátos pályán mozog, mivel arra „a legsúlyosabb és leggyorsabban megoldandó nemzeti missió nehezül”.⁶³

Ebben a szellemben fogantak tehát a dualista korszak legfontosabb közigazgatási reformjai. A centralizáció hívei (actor) a kor liberális-elitista felfogásának megfelelően a parlamenti vitákban és írásaikban is elsősorban a döntéshozókhoz és jogalkotókhoz szóltak (audience), a közigazgatás fennálló állapotát pedig a korszerűtlenség és a nemzetiségi viszonyok miatt is a magyar nemzetállamra (referent object) leselkedő fenyegetésként (threat) fogták fel. A konzervatív politikus Sennyei Pál 1872. október 7-ei elhíresült képviselőházi beszéde a magyar közigazgatás „ázsiai állapotáról” valóságos szállóigévé vált a korabeli közéletben. A másik oldal ugyanahhoz a közönséghez szólt, csak a municipalisták (actor) szerint az alkotmány és az önkormányzatiság (referent object) voltak veszélynek kitelve a túlterjeszkedő központi kormányhatalom (threat) miatt. Ugyanakkor az ő érvelésükben is fontos szerepet játszott a nacionalizmus: meg voltak győződve

⁵⁹ Uo. 53.

⁶⁰ Uo. 78.

⁶¹ Arany László kritikája Grünwald Béla Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség című, 1874-es könyvéről. Budapesti Szemle V. kötet (1874) 9–10. sz. 206–211.

⁶² *Beksics Gusztáv: Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk*. Bp. 1891. 18.

⁶³ Uo. 16.

arról, hogy ellenfeleik sajátosan magyar politikai hagyományokat áldoznak fel idegenszerű politikai doktrinák érdekében.

A közigazgatással szorosan összekapcsolódott a nemzetiségi kérdés, a dualista időszak talán legfontosabb (biztonság)politikai ügye. A nemzetiségi kérdés szinte valamennyi más fontos kérdéssel is összefüggött, számos gazdasági és társadalmi folyamat egyszerűen értelmezhetetlen a nemzetiségi–nyelvi aspektus nélkül. Az ország korabeli, amúgy rendkívül bonyolult etnikai viszonyai közismertek, de elég jól feltártak már az egyes nemzetiségi mozgalmak politikai küzdelmei is. Az újabb kutatásoknak köszönhetően kezdjük felfedezni a kettős vagy többes identitással rendelkező vagy éppen a városokra jellemző nacionalista agitáció iránt ekkor még közömbösséget mutató vidéki társadalmi csoportok történetét is.⁶⁴ A biztonságtörténeti szempontok még tovább árnyalhatják a nemzetiségi kérdéstről alkotott eddigi képünket, rávilágítva a biztonságnak arra az újkeletű mentális konstrukciójára, amely a nemzeti közösségi tudatra, a nemzeti identitásból fakadó politikai veszélyérzetre, félelemre alapult. A biztonság, illetve a biztonságérzet kulcsszerepet játszik az egyéni és közösségi identitás kérdésében, különösen az olyan többnyelvű társadalmak esetében, mint amelyek a Habsburg Monarchiát és benne Magyarországot is jellemezték.⁶⁵

„Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja” – olvasható az 1868. évi XLIV. tc. -ben.⁶⁶ Ez a törvény határozta meg a dualista korszak nemzetiségpolitikai felfogását a Lajtán innen. Eötvös József elméleti megfontolásait – jelentős változtatásokkal – Deák Ferenc öntötte jogi formába. Eötvös ideálja inkább egy nemzetiségi szempontból „semleges” állam lett volna az állam és egyház szétválasztásának analógiája alapján, míg Deák nemzetállamban gondolkodott. Deák azonban azt is érezte, hogy a csupán relatív többséget alkotó magyarság aligha lesz képes egységes és erős nemzetállamot formálni. A megoldást ezért egy valós történeti alapokon nyugvó jogi fikcióban vélte felfedezni: az egységes magyar politikai nemzet koncepciójában.

⁶⁴ Vö. National Indifference and History of Nationalism in Modern Europe. Eds. Marteen Van Ginderachter – Jon Fox. London–New York 2019.; *Tara Zahra*: Imagined Noncommunities. National Indifference as a Category of Analysis. *Slavic Review* 69. (2010) 1. sz. 93–119. Magyarország vonatkozásában ez a kérdés még alig feldolgozott. Vö. *Demmel József*: Pánszlávok a kastélyban. Bp. 2014.

⁶⁵ *Peter Haslinger*: Gesellschaftliche Mehrsprachigkeit und Prozesse der Versicherheitlichung. In: Mehrsprachigkeit und Multikulturalität in politischen Umbruchphasen im östlichen Europa. Wiesbaden 2016. 243–256.

⁶⁶ A nemzetiségi törvény parlamenti vitájáról lásd Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában I. 1867–1892. Szerk. Kemény G. Gábor. Bp. 1952. 129–167.; *Schlett István*: A nemzetiségi törvény javaslat országgyűlési vitája 1868. Bp. 2002.

A rendi korszakban a *Natio Hungarica* részesei voltak ugyanis azok a nem magyar származású nemesek is, akik Magyarországon éltek és itt földbirtokkal rendelkeztek. Ezen koncepció kulturális megfelelőjének tartható továbbá az évszázadokon át ténylegesen is működő úgynevezett hungarus-tudat, ami például az olyan nem magyar anyanyelvű művészek és tudósok magyar hazához kötődését is megmagyarázza, mint Liszt Ferenc vagy Bél Mátyás.⁶⁷ Mindezek mintájára a Deák-féle koncepció olyan, a kortárs francia nemzeteszme által is sugalmazott modern nemzetállami identitást vizionált Magyarország számára, amelyben a politikai nemzet fogalma az ország valamennyi lakosa számára elfogadható lesz, függetlenül az egyes polgárok származásától és anyanyelvétől. A nacionalizmus hőskorában liberálisnak és optimistának (naivnak?) számító elgondolás az egyének szintjén messzemenő szabadságjogokat biztosított a nemzetiségi nyelvek és kultúrák ápolására, de nem ismerte el az egyes nemzetiségeket közösségi alapon államalkotó tényezőkné. A politikai nemzet ugyanakkor átfedésben volt a legnagyobb számú nyelvi-etnikai csoporttal (a magyar anyanyelvűekével), ami egyfelől súlyos fogalomzavarhoz vezetett, másfelől méltán vívta ki a nemzetiségi mozgalmak ellenszenvét. A nemzetiségi törvény megálmodói nem az egyes nemzetiségek elnyomását tűzték ki célul, éppen ellenkezőleg: a nemzetiségi kérdés de-szekurizációjával egy potenciális biztonsági krízistől igyekeztek megóvni az amúgy is számtalan modernizációs kihívással küzdő, belső szuverenitását éppen csak visszanyert magyar államot.

A mából visszatekintve úgy tűnik, sőt már egy-két évtized távlatából számos kortárs előtt is világosság vált, hogy az elgondolás a törvényalkotói szándék ellenére illúzió, ha nem fatális tévedésnek bizonyult.⁶⁸ A nemzetetté válás útján eltérő mértékben, de valamennyi magyarországi nemzetiségi csoport előrébb lépett a 19. század utolsó évtizedeiben. Nemcsak a gazdasági–kulturális téren élen járó németek (elsősorban az erdélyi szászok) követelték kollektív nemzeti jogait, hanem az egyházi autonómiájukra támaszkodó szerbek és románok, valamint a nyelvükben és önazonosságukban egyre inkább magukra találó szlovákok is. A dualista korszak első felében az egyes nemzetiségi mozgalmak egymással párhuzamosan, de egymástól elszigetelten vívták szélmalomharcukat a kormányzó magyar elittel, és elkeseredésükben nem egyszer Bécshez fordultak segítségért. Mivel Ferenc József a nemzetiségi kérdést ekkor már Magyarország belügyének tekintette, ezek a próbálkozások – melyek közül a leghíresebb az erdélyi románok kirakatpereskedésig fajult memoranduma volt (1892–1895) – jobbára meddők maradtak. A nemzetiségi vezetők kénytelenek voltak levonni a következtetést:

⁶⁷ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. Bp. 2007. 67–76.

⁶⁸ Uo. 77–90.

akkor érhetnek csak el érdemi eredményt, ha egyrészt egymással összefognak, másrészt, ha saját programjukat a nemzetiségileg még jórészt közömbös tömegekből álló célközönségük körében erőteljesen terjesztik, harmadrészt pedig, ha panaszaikkal Bécs helyett inkább a nemzetközi közvéleményt célozzák meg.

Ennek a századforduló után már gyümölcsöket hozó stratégiának volt első megnyilvánulása a Nemzetiségi Kongresszus létrehozása 1895-ben, majd pedig a millenniumi ünnepek – tehát a magyar nacionalizmus ceremóniális csúcspontja – elleni tiltakozás.⁶⁹ Egy a Nemzetiségi Kongresszus Végrehajtó Bizottsága által 1896. április 30-án jegyzett tiltakozó iromány szerint „hazánk mostani főkorifeusai Magyarországon mesterségesen és roppant pénzüsszegek felhasználásával Európa számára olyan ünnepséget igyekeznek rendezni, amely egyfelől nélkülözi a történelmi alapot, másfelől viszont milliók, a hazánkat alkotó népek többsége megsértésének tekinthető.”⁷⁰ A dokumentum (speech act) szerint nem a millenniumi ünnepek megrendezésével van a baj, hanem azzal, hogy a magyar elitek ezt arra használják fel, hogy történelmi jogot formáljanak a többi nemzetiség elnyomására. A „hamis premisszákból” kiinduló 1868-as nemzetiségi törvényt is élesen bíráló szerzők (actors) ezért biztonsági kérdést (security issue) formáltak a millenniumi ünnepségből a célközönségeik számára (audience). Szerintük „Magyarország lakosainak túlnyomó többségére” (referent object) az a veszély leselkedik, hogy a művelt világ előtt leigázott, azonban ezzel a ténnyel megbékélt és a modernizáció miatt végső soron megelégedett nemzetiségi csoportokként kerülnek bemutatásra. A tiltakozók alternatív jövőképet is felvázoltak: „Amikor egyszer beteljesedik a vágyunk, és Magyarországot természetes, etnikai és történelmi viszonyainak megfelelő alapokra helyezve láthatjuk, ahol valóban keresztülvinnék a nemzetiségek egyenjogúságát, ahol minden nemzetiség az állami igazgatás révén láthatná *biztosítva* egyéniségét, ahol Magyarország általában nemcsak egy néptörzs országa volna, hanem a régi, tiszteletre méltó Hungaria, akkor mi is szívesen ünnepelnénk a magyar állam ezredéves fennállását”.⁷¹ Mint ismeretes, a történelem kereke nem ebbe az irányba fordult: a századfordulós magyar politikai vezetés asszimilációs céllal nyelv- és oktatáspolitikai manőverekbe kezdett, a nemzetiségi mozgalmárok pedig egyre inkább a magyar állam keretein és határain kívül képzelték el népeik jövőjét.

Volt egy közösség a dualizmus kori Magyarországon, amely számarányát tekintve a történeti vizsgálódás során akár a nemzetiségek körében is helyet

⁶⁹ Vö. *Varga Bálint*: Árpád a város fölött – Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon. Bp. 2017.

⁷⁰ *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában II. 1892–1900.* Szerk. Kemény G. Gábor. Bp. 1956. 468–482.

⁷¹ Uo. 482.

kaphatna, mégis külön lapon szokták említeni. Ennek alapos oka van: a zsidóság, tehát az izraelita vallásúak túlnyomó többségükben magukat a hivatalos iratokban magyarként azonosították. A többségükben a 19. század során bevándorolt izraeliták az őshonos nem magyar anyanyelvű nemzetiségekkel szemben nem elnyomást, hanem kivételes lehetőséget láttak a korabeli Magyarország szabadelvű nemzetiségi és vallási törvényeiben, ezért relatíve szívesen belesimultak a többségi társadalomba, különösen a világvárossá fejlődő főváros esetében. A szabadelvű magyar kormányok támogatták ezt a folyamatot, abban bízva, hogy a zsidóság asszimilációja elősegíti a modernizációt a gazdaságban és a társadalomban, így végső soron a magyar nemzet érdekeit is szolgálja. A szakirodalom⁷² cáfolja azt a még Szekfű Gyula által is osztott⁷³ kortárs vélekedést, hogy a dualizmus időszakában kirívóan intenzív zsidó bevándorlás zajlott volna. A galíciai izraelita tömegek beözönlésének mítosza inkább a kortársak optikai csalódása lehetett, amit különböző tényezők okozhattak.⁷⁴ Egyfelől az orosz területekről Nyugat-Európa és az Egyesült Államok irányába történő valóban tömeges zsidó vándorlás útvonala Magyarországon keresztül haladt. Másfelől a magyarországi zsidóság a legmobilabb társadalmi csoportok közé tartozott, és a belső migráció élen járóiként tömegesen költöztek fel vidékről Budapestre, ahol egyes kerületekben még szegregálódtak is.⁷⁵ Harmadrészt valóban jelentősen nőtt a Kárpát-medence zsidó származású lakóinak száma a hosszú 19. század során, de a főbb, Magyarországot célzó migrációs hullámok az 1860-as évekre lényegében már lezajlottak, igaz, a politikai és társadalmi következmények a század utolsó harmadában jelentkeztek. Akármennyire túlzónak tűnnek is a kortárs panaszok a zsidóság bevándorlásával kapcsolatban, az tény, hogy a zsidó–magyar együttélés nem ment könnyen, mivel – ahogy az tömeges migráció esetén általában lenni szokott – a befogadó fél valóságos sokként élte meg az újonnan érkezettek megjelenését és – ahogy a kortárs kritikusok fogalmaztak – „térnyerését” a társadalomban. A zsidóság egyfelől rendkívül sikeres (gazdasági–kulturális), másfelől egy komoly konfliktus esélyét magában hordó (politikai–társadalmi) integrációs folyamata hullámozó intenzitású társadalmi feszültséggel járt együtt, ezért a dualista korszak elejétől fogva kisebb-nagyobb mértékben jelen volt az antiszemitizmus a magyar politikai életben. Ez az antiszemitizmus minden agresszivitása és rosszindulata ellenére sem

⁷² Legújabbban a kérdésről lásd *Konrád Miklós*: Asszimilációs elvárások és zsidó válaszok az emancipációig. *Századok* 154. (2020) 903–934.; *Prepuk Anikó*: Miért nem nyert képviseletet az izraelita felekezet a dualizmus kori főrendiházban? *Századok* 154. (2020) 935–962.; *Csiki Tamás*: Befogadás és kirekesztés. Zsidók és magyarok együttélésének lokális percepciói a dualizmus kori helyi sajtóban. *Századok* 154. (2020) 963–988.

⁷³ *Szekfű Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Reprint. Bp. 2007. 328–344.

⁷⁴ *Konrád Miklós*: A galíciai zsidó bevándorlás mítosza. *Századok* 152. (2018) 31–60.

⁷⁵ *Gyurgyák János*: A zsidókérdés Magyarországon. Bp. 2001. 76–79.

feleltethető meg a két világháború közötti idősakra jellemző modern típusú fajgyűlöletnek, ekkoriban még sokkal inkább a hagyományos vallási előítéletekre építkező politikai antiszemitizmusról volt szó, ami magától értetődően vet fel biztonságtörténeti szempontokat.

Az antiszemitizmus a tiszzaeszlári per körüli években kezdett országos méreteket ölteni Magyarországon. 1882. április 1-jén eltűnt egy keresztény szolgálólány, Solymosi Eszter a Szabolcs vármegyei Tiszaeszláron. A helyi zsidókat a lány rituális meggyilkolásával rágalmaztak meg, és a következő év során perbe is fogtak tizenöt személyt. Többek között Eötvös Károly védőügyvédnek köszönhetően ugyan felmentést kaptak, de a közvélemény jelentős része továbbra is bűnösnek könyvelte el a vádlottakat.⁷⁶ Az ügy az egész magyar politikai életet alapjaiban rengette meg, és számos más településen történetek zsidóellenes zavargások. 1882. november 1-jén például az ország másik végében, a Fertő-tó közeli Nyulas községben feldühödött helyiek rárontottak az éppen otthon nem tartózkodó zsidó boltos házára és agyonlőtték a feleségét.⁷⁷ Ha gyilkosságokra nem is, de zsidóellenes izgatásokra több közeli faluban is sor került, Moson vármegye főispánját ezért kormánybiztossá nevezték ki azzal a céllal, hogy védje meg a helyi izraelita közösségeket és állítsa helyre a közbiztonságot. Mindeközben aggasztó hírek érkeztek a közeli jelentősebb városokból, Sopronból és Pozsonyból is, ahol már nemcsak arról számoltak be a jelentések, hogy az egyszerű emberek saját nyomorúságos életükért a helyi zsidókat okolták, hanem arról is, hogy az antiszemita közhangulat már az értelmiségben, tehát a tanárok és papok körében is érzékelhetővé vált.⁷⁸ Ez nem minden előzmény nélkül történt: Simonyi Iván német nyelven Pozsonyban kiadott lapja, a *Westungarischer Grenzbote* már tíz évvel korábban is hirdette a zsidók veszélyként való azonosítását, így megteremtve az antiszemita frazeológia alapjait a magyar politikai életben.⁷⁹ Tisza Kálmán kormánya ugyan határozott csendőri, valamint közigazgatási fellépéssel még csírájában el tudta fojtani az zsidóellenes atrocitásokat az országban, a politikai antiszemitizmus szelleme ekkorra már kiszabadult a palackból.

Csupán idő kérdése volt, hogy egy szélsőséges csoport nyíltan zsidóellenes mozgalmat alapítson, amelynek egyetlen célja a zsidókérdés biztonsági kérdésként való artikulálása lett. Az Istóczy Győző vezette Országos Antiszemita Pártot

⁷⁶ Az elhíresült ügyet monografikus módon feldolgozta: *Kövér György: A tiszzaeszlári dráma*. Bp. 2011.

⁷⁷ Tisza Kálmán miniszterelnök táviratváltása báró Miske Imrével, Moson vármegye főispánjával. MNL Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltára, Mosonmagyaróvári Fióklevéltára, Moson Vármegye Főispánjának Iratai (1872–1923), IV/B/901/b, no. 171. (1882. nov. 4.)

⁷⁸ Esterházy Pál herceg, Sopron vármegye főispánjának jelentései Tisza Kálmán miniszterelnöknek: MNL Győr–Moson–Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára, Sopron Vármegye Főispánjának Iratai (1872–1944), IV/B/401/9, no. 205. (1883. szept. 8.), illetve no. 228. (1883. okt. 7.)

⁷⁹ „Die Wahlbewegung und die Juden in Preßburg”. *Westungarischer Grenzbote*, 1872. június 13. 2.

1883-ban alapították, és 1892-ben már fel is oszlott, de két választáson is (1884, 1887) tudtak képviselőket küldeni az országgyűlésbe. Istóczyék (actor) pártprogramjukkal, *12 röpirat* című folyóiratukkal, valamint képviselőházi beszédekben (speech act) a zsidóságot leszámítva a teljes magyar társadalmat tekintették közönségüknek (audience), akiket egyszersmind a zsidók (threat) által veszélyeztetettnek próbáltak láttatni (referent object). Programjukban felhívták „a haza minden polgárát, minden keresztény hitfelekezetének, minden nemzetiségének s minden osztályának tagjait, hogy bármik legyenek is egyéb kérdésekben, nevezetesen közjogi kérdésekben nézeteik, a közös *veszély* öntudatára ébredve, az országgyűlési antiszemita pártot alkotmányos és törvényes küzdelmében támogassák.”⁸⁰ Olyan általános politikai lózungokat is megfogalmaztak, mint a „zsidóhatalom megtörése és a zsidóbefolyás ellensúlyozása a politikai, társadalmi és közgazdasági téren”, de olyan egész konkrét javaslatokkal is előálltak, mint a „zsidóknak a korcsmáltatási jogtól való eltiltása” vagy a „zsidók és keresztények közötti házasságról szóló törvényjavaslat visszavetése”.⁸¹ Az antiszemita tehát arra tettek meglehetősen abszurd kísérletet, hogy a számos törésvonal mentén meghasadt magyar társadalmat egy nagy ügy érdekében egységfrontba tömörítsék. Az elgondolás eleve bukásra volt ítélve, de mivel könnyebb valami ellen szövetkezni, mint valamely pozitív cél érdekében, komoly nyomot hagytak a közvéleményben.⁸² Innentől kezdve a hazai zsidóságnak mint vallási–etnikai közösségnek a szekuritizációja, illetve az ezzel szemben a dualista korszakban sokszor kormányzati eszközökkel is vívott de-szekuritizációja vissza-visszatérő témája maradt a magyar politikai életnek.

Jól tetten érhető mindez többek között az 1890-es évek egyházpolitikai vitáiban. Ez a kérdés is elemezhető biztonságtörténeti szempontok mentén, hiszen ekkor kezdték meghatározni a modern ideológiai alapú viták a magyar pártpolitikai arénát. Ez idáig ugyanis a dualista kori magyar országgyűlésben – szemben a nyugati trendekkel – a pártszerkezet döntően a közjogi kérdés mentén tagolódott. A kormányzó szabadelvűek a 67-es kiegyezés rendíthetetlen hívei voltak, a függetlenségi ellenzék pedig – retorikai szinten legalábbis – egy jottányit sem akart engedni a 48-ból. Közöttük helyezkedtek el az ilyen-olyan leváló, kiszakadó és beolvadó pártok és párttörödékek, de alapvetően mindegyik valamelyik közjogi álláspont felé gravitált. Ahogy az a fentiekből is kitűnik, a dualizmus alatt regnáló szabadelvű magyar kormányok egy nacionalista állam- és nemzetépítő paradigmában gondolkodtak, azt azonban eddig kevésbé hangsúlyoztuk, hogy mindez

⁸⁰ Magyarország története a 19. században i. m. 662.

⁸¹ Uo. 662.

⁸² Vö. *Kubinszky Judit*: A politikai antiszemita Magyarországon 1875–1890. Bp. 1875.; *Gyurgyák J.*: A zsidókérdés Magyarországon i. m. 314–331.

liberális és progresszív társadalomfilozófiával párosult. Ennek volt sarkalatos eleme az elismert egyházak és felekezetek (beleértve az izraelitákat is) egyenjogúsítása, a korábban államegyház-szerű szerepet betöltő katolikus egyház autonómiájának (lényegében az állam és egyház szétválasztásának) megteremtése, valamint a polgári házasságkötés intézményének bevezetése. Mindez mai szemmel nézve a modern korszak természetes velejárójának tűnhet, de sok kortárs számára az addig ismert világtrendnek a négy sarkából történő kiforgatását jelentette, aminek egyenes következménye volt az egyéni és közösségi biztonságérzet megbomlása és az eddig biztosnak gondolt kulturális önazonosság megrendülése. A magyar társadalom többségének identitását ekkoriban, különösen vidéken, még az a tradicionális és lokális kultúra határozta meg, amelyben az egyházak kulcsszerepet játszottak. Azokban a régiókban, ahol a katolikus egyház töltötte be ezt az szerepet, mély ellenszenvre találtak a kormány egyházpolitikai törekvései.⁸³

Mindez 1894–1895 fordulóján pártpolitikai formát is öltött, amikor Prohászka Ottokár kezdeményezésére Zichy Nándor gróf és Esterházy Miklós Móric gróf életre hívta a Katolikus Néppártot azzal a nyíltan kimondott céllal, hogy a liberális egyházpolitikai törvényeket megakadályozza.⁸⁴ Ez ugyan nem sikerült, de a Néppárt jelentős ellenzéki erővé vált a Képviselőházban, és rendre több tucatsnyi képviselői helyet tudott szerezni a választásokon. A magát egyébként 67-es pártként meghatározó alakulat fő céljának azt tekintette, hogy „társadalmunknak keresztény jellegét megóvjja, s a katolikus egyházon s valamint általában a kereszténységen ejtett sérelmeket orvosolja; a nemzet és a nép közgazdasági és politikai érdekeit fölkarolja”.⁸⁵ Ahhoz, hogy ezt sikeresen tegyék, a Néppárt a korszakban még újszerűnek és radikálisnak ható szociális követelésekkel állt elő, valamint méltányolhatónak tekintette a nemzetiségeknek az államegységet nem kikezdő követeléseit is. Amíg a párt vezető személyiségei a parlamentben vívták a maguk küzdelmét, addig a párt köré mozgalmoszerűen csatlakoztak a világnézetileg elkötelezett szavazók, köztük nagyon sok értelmiségi és egyházi személy is. A néppárti mozgalom rövid időn belül olyan mérvű társadalmi támogatottságra tett szert egyes megyékben, hogy a szabadelvű kormányok (actor) közigazgatási eszközökkel próbálták azt kontroll alatt tartani, beleértve a politikailag aktív papok titkosszolgálati módszerekkel történő megfigyelését is. A veszélyesnek talált figurákat ily módon szekuritizálták, azaz olyan „tradicionalistának” bélyegezték őket, akik a liberális nemzetállam víziójára (referent object) veszélyt jelentenek.

⁸³ A magyarországi politikai katolicizmus kialakulásáról bővebben lásd *Kleisenitz Tibor: Modern katolicizmus? Vallási megújulás és politikai törekvések a dualizmus korában*. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés* i. m. 263–281.

⁸⁴ *Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. Történelmi Szemle* 20. (1977) 169–208.

⁸⁵ Magyarország története a 19. században i. m. 716.

Mindeközben a néppártiak a sajtó és röplapok útján – valamint a vasárnapi istentiszteletek előtt (közben?) és után – agitáltak a kormány ellen, amelyet a szélsőséges modernizáció és szekularizáció vádjával illettek.⁸⁶ Ellen-szekuritizációs érvelésükben sokszor antiszemita frazeológia köszönt vissza, amit nagy mértékben előkészített az egy évtizeddel korábban fellángolt zsidóellenes mozgalom. Egy 1910-es néppárti röplap így emlékezett vissza a pártalapítás időszakára: „Mikor a gazdasági liberalizmus miatt már-már koldusbotra jutott a köznép, mikor a kisemberek megunták a sok nélkülözést és sanyargatást, mikor a liberális zsarnokok hatalma már tűrhetetlen kezdett lenni, mikor a zsidók szemtelensége már nem ismert határt, mikor nyíltan hadat üzentek a szabadelvűek az Egyháznak, a hithű katolikus népnek, akkor ebben a válságos időben adta az isteni Gondviselés a magyar népnek Zichy Nándor grófot, akinek éppen most ünnepeljük 80 éves születésnapját.”⁸⁷ Az egyházpolitikai vitából hosszú távon inkább a modernizáció hívei kerültek ki győztesként, de a Néppárt utat tudott törni Magyarországon a világnézeti pártpolitizálásnak, amit pedig biztonságtörténeti szempontból aligha lehet másnak tekinteni, mint a szekuritizáció melegágyának.

Összegzés

A dualizmus korának biztonsági aspektusokat magában hordozó ügyeit természetesen még hosszasan lehetne sorolni, a már érintett témákat is tovább boncolgatva, ezt azonban a hely hiánya miatt e ponton egyelőre felfüggesztjük. Nem esett szó olyan fontos ügyekről, mint például a szociális biztonság, a munkáskérdés, a földkérdés vagy éppen a mindennapi élet biztonsága. Ugyancsak érdemes lenne megvizsgálni az ökológiai, illetve egészségügyi biztonság kérdéskörét – tekintettel a járványokra és természeti csapásokra. A politikatörténet is számos érdekes biztonsági témát tartogat még, ami elmondható a társadalom- és gazdaságtörténetről is. Ugyancsak érdemes lenne mélyebben áttekinteni a kortárs akadémiai diskurzust: neves tudósaink vajon miként reflektáltak a biztonság fogalmára? És akkor még nem említettük a korszakot lezáró első világháborús éveket, amelyek teljesen új biztonsági paradigmát hoztak magukkal számos külső és belső, vélt és valós fenyegetéssel kapcsolatosan.

Azt természetesen senki sem állítja, hogy ezek a biztonsági ügyek jelentőségükben vagy akárcsak jellegükben hasonlóak volnának, nehéz is lenne a

⁸⁶ *Ifj. Bertényi Iván*: „A lelketeket adjátok az ördögnek, ha a kormánypártra szavaztok!” Adalékok az 1896-os választások történetéhez. In: *Natio est semper reformanda. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*, Szerk. Anka László. Bp. 2016. 320–334.

⁸⁷ A Katholikus Népszövetség röpirata (1910. máj. 5.): MNL VaML, Vas Vármegye Főispáni Elnöki Iratok 1908–1911, IV/401/a/5, 1910, res. 20.

betyárkérdést összevetni a kolerajárvánnyal. Az azonban szembetűnő, hogy számos biztonsági kérdés, különösen az ideológiai alakzatúak a modernizációval, sok esetben annak árnyoldalaival mutatnak szoros összefüggést. Magyarországon a modernizáció aranykorát a dualizmus időszaka jelenti, ezért is érdemes erre a korszakra biztonságtörténeti perspektívából is állami fordulópontként tekinteni. Bizonyos biztonsági kérdések meg sem fogalmazódtak volna a premodern időkben, és ennek oka minden bizonnyal a társadalmi változásokban keresendő. A modern kor kezdetén egyre nagyobb elvárás nehezedett az államra – az uralkodóra éppúgy, mint a kormányokra és a közigazgatásra – a tömegek biztonságának szavatolása érdekében, ami már nem merült ki egy-egy háború elkerülésének vagy éppen megnyerésének magasztos feladatában. A béke önmagában csak az emberek fizikai biztonságát garantálja, de nem a biztonságérzetét. Háborús vagy egyéb vészhelyzet számos olyan biztonsági kérdés felfüggeszt, amely békeidőben nagyon is aktuális.

A foucault-i értelemben vett kormányozhatóság (*gouvernementalité*) jegyében a modernizálódó állam egyre több feladatot vállal magára, a társadalom egyre nagyobb szeletét akarja irányítani. A 19. század végére egyre inkább adminisztratívva, kormányzativá váló államban kiépülnek azok az intézmények, eljárások, illetve mikrohatalmi stratégiák, amelyek lehetővé teszik annak az egész népeésre irányuló hatalmi formának a gyakorlását, amelynek a legfőbb technikai eszközei a biztonsági intézkedések.⁸⁸ Mindeközben a politika véglegesen kikerül az uralkodó és tanácsadóinak szűk köréből, és a közvélemény, tehát az időről időre szavazó állampolgárok tömegei politikai tényezővé válnak. Az ő befolyásolásuk miatt a propaganda szerepe megnő: a félelemképzés pedig nagyon erős érzelmi mozgósító energiákkal bír, ezért a politikai szereplők beemelik azt az eszköztárukba. Szintén feltűnő, hogy a dualizmus kori elitek mint biztonsági aktorok a korszak kezdetétől egyre nagyobb rendszerességgel és egyre több kérdésben deklarálták magukat vagy közösségeiket egzisztenciálisan fenyegetettnek, így legitimizálva a törekvéseiket a túlélés, azaz a modern kor kihívásaival való megbirkózás érdekében. Ezzel egyszersmind igyekeztek a politikai ellenfeleiket illegitimnek minősíteni. Mindkét esetben erősen támaszkodhattak az eltömegesedő társadalmat befolyásoló modern médiára. Ahhoz, hogy valamit biztonsági kérdéssé lehessen nyilvánítani, fel kell tudni mutatni egy idealizált állapotot, amelyet meg lehet védeni a fenyegető veszélyektől. Ahhoz pedig, hogy ennek szükségességét minél többen elfogadják, modernizáló homogenizálásra van szükség.

⁸⁸ *Michel Foucault: A „kormányozhatóság”*. In: *Uő: A fantasztikus könyvtár*. Bp. 1998. 106–123.

Ezeknek a törekvéseknek az elemzése nemcsak a korszak új szempontok szerinti vizsgálatát teszi lehetővé, hanem a társadalomtudományokból táplálkozó biztonságtörténet elméleti és módszertani alapvetéseinek kritikus tesztelését is. Szemben a jelenkor társadalmainak kutatóival, a történészeket kellő időbeli távolság választja el vizsgálati tárgyuktól, ami információs szempontból ugyan kihívást jelent, ugyanakkor nagyobb mértékű objektivitást tesz lehetővé. De lehetséges-e, és ha igen, akkor feladata-e a történeti biztonságkutatásnak az egykor volt biztonsági válságok verifikálása? Amennyiben a biztonság konstruált és szubjektív, azaz valójában a biztonság tudatáról vagy érzetéről beszélhetünk csupán, akkor a „biztonsági válság” nem is verifikálható, legfeljebb a biztonságérzet válsága mint tény igazolásáról lehet szó. Ez esetben elegendő vajon, ha a szekuritizációs folyamatok történeti konstrukciójára koncentrálnunk? Az már talán most is kellő bizottsággal kimondható, hogy az eredendően ahistorikus koppenhágai iskola szekuritizációs modelljének van történeti relevanciája, azonban ennek alkalmazása korántsem zökkenőmentes. Bizonyos esetekben mintha a modell egyes elemei feltűnően hiányoznának a képletből, vagy más formában jelentkeznenek az adott kor és az ügyek jellegétől függően. Nehéz például speech actról beszélni egy még nem demokratikus korszakban, ahol a tömegsajtó ugyan megszületett, de még csak írott formában. Szintén kérdéses lehet egy még hierarchikus, elitista politikai-társadalmi rendszerben megállapítani azt, hogy elért-e a releváns közönséghez az üzenet, illetve ha igen, akkor vajon elfogadják-e az aktor biztonsági érvelését. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a szekuritizációs mozzanatok mintha történetileg jobban megragadhatóak lennének, mint a de-szekuritizációs vagy ellen-szekuritizációs párjaik. Vajon megszűnik-e valamely biztonsági probléma attól, ha valaki ezt deklarálja vagy egy másik biztonsági ügyet képvisel? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása még további kutatásokat igényel.

COMPROMISE AS A SECURITY ISSUE

The Age of Dualism from the Perspective of Historical Security Studies

By Tamás Székely

SUMMARY

Academic interest in the history of security has been growing in recent years as security is no longer seen as an exclusively military issue. The challenge for every historian dealing with social-constructivist theories such as ‘securitization’ invented by the so-called Copenhagen School is whether they can be applied in non-contemporary historical research. In order to find the answer, one needs to first identify those historical structures

that were perceived to be endangered at the time, and then to explain what role, if any, the different actors of the given period played in the securitization processes. This paper is engaged in this experiment while focusing on the Austro-Hungarian Compromise of 1867 and the Age of Dualism in Hungary. The basic presumption is that as actors of security, the turn-of-the-century elites increasingly and typically declared themselves to be existentially threatened, and, therefore, to have a legitimate claim on surviving the challenges of modern times.